

Openbare uurwerken in Oostende: een overzicht

door Emile SMISSAERT
met 'research'-inbreng van Yves DINGENS

HOOFDSTUK I: VÓÓR DE PLAATSING VAN EEN ELEKTRISCH AANGEDREVEN HORLOGENNETWERK (tot 1872)

1. Tijd, wat is dat? Tijdsaanduiding, behoorlijk lang geleden ervaren....

Het wetenschappelijke, alomtgeprezen - maar door ons, gewone mensen, nooit gelezen (hoe zouden wij ook kunnen?) - vaktijdschrift "Nature", somde midden juli 2005 honderd prangende wetenschappelijke vragen op die na tienduizenden jaren menselijk denken nog steeds wachten op een antwoord. Eén van die onopgeloste wetenschappelijke problemen handelt over: "waarom verschilt 'tijd' van de andere dimensies?". Na duizenden jaren praktiseren, weten de geleerden dat tijd een dimensie is. Samen met de ruimtedimensies lengte, breedte en diepte vormt ze één van de elf vermoedelijke dimensies. De andere dimensies zijn niet door mensen waar te nemen omdat ze opgerold zouden zitten in de kleinste deeltjes materie. De dimensies tijd en ruimte zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het begrip dat daarvoor gebruikt wordt, is *tijdruimte* of *ruimte-tijd*. Wiskundig is dat allemaal erg zinnig, maar de vraag is waarom we überhaupt een "nu" waarnemen. En waarom tijd zich lijkt te bewegen zoals wij dat aanvoelen ... (1). Ppfff ... , straffe kost, dat gaat boven ons petje. Laten we liever afdalen uit die hogere, abstracte denksferen en wat meer modale, vooral opmerkbare tijdgenoten concrete herinneringen doen opdissen. Aanhoren wij bijvoorbeeld Omer Vilain (°1924), begiftigd met een goed geheugen en een getuige eerste rang:

- Carnaval (1936,37 of 38): er kwam in de stoet een groep voor die verkleed was in publiciteitsuurwerken, met veel succes trouwens;
- Uurwerk tramdepot Nieuwpoortsesteenweg: zeer veel bekeken, want tikte altijd juist;
- Uurwerken, zowel van het Zeewezen als dat in het Loodswezen (een kunstwerkje!);
- Meest geraadpleegde uurwerken (achteraf beschouwd en in de herinnering):
 - 1) Hôtel Océan (dateert van 1865-1867 op de westelijke Zeedijk; het grote uurwerk werd in 1874 aangebracht)
 - 2) het Oud Station,
 - 3) de 'Peperbusse'
 - 4) 'Bad en Strand' (= Ostende-Plage) ... enz.
- De volkse "Revues" doorheen de jaren bevatten heel wat "pikuren", o.m. op de "klokken" van de beiaard op het Wapenplein (2).

Seconde na seconde, minuut na minuut tiktakt de tijd. Niet te stuiten. Tiktaktiktaktaktak ... Zonder dat wij er acht op slaan. Waarom ook? Dag in dag uit. Weken, maanden, jaren, decennia lang bezig. Soms jammer, al eens met een meevaller, - tja, al naar gelang onze stemming of onze plannen, ons geduld of onze korzeligheid. *Tijd*, ja gewis, ze oefent invloed uit op onze levensstijl; *tijdmeters*, ze helpen ons tegenwoordig in het passend organiseren van ons druk, gejaagd, driftig nagejaagd, modern bestaan. Maar eertijds - o nog niet zo lang geleden, hoor - bestond niet eens een nauwkeurige tijdmeting. Gebald samengevat in haar essentie: hoe meer de mensenmaatschappij geordend werd, des te meer deed zich de nood voelen aan *precieze* tijdmeting. In Europa verschenen de eerste mechanische klokken, eind dertiende eeuw. Vrij snel daarop kregen kerken, stadhuizen en andere, toen nog schaarse torengebouwen hun zgn. *mechanische klok*. Immense tijdopgevers opgewonden door toedoen van een (soms feilende) mens, later door middel van elektriciteit en batterijen, ook al

menigwerf falend ... Om zo te zeggen gemeenschappelijk , doorheen eeuwen en eeuwen, was dat deze horloges "niet juist liepen" - duizend bommen en granaten!! - en hierdoor veel, heel veel wrevel en kwaad bloed zetten. Feitelijk, pas vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog kreeg "de mens" meer vat op de accuratesse en, eigenlijk, pas voorgoed en exploiteerbaar na de uitvinding van de goedkope kwartshorloges de mogelijkheid van massale verspreiding over de hele wereldbol. En niemand, gewapend met zijn persoonlijke huis- en polshorloges , maakte zich voortaan nog druk over foutief lopende (openbaar of niet) uurwerken, want dit grote ongemak is, sedertdien en zonder dat we het goed beseften, uit de wereld geholpen. Oef, best zo. Maar ooit was het anders! Ook op dat nietig stipje aan de Noordzee dat de stad Oostende heet. Hierover ons verslag dat poogt te schetsen, in al zijn hier en daar onvolledigheid weergegeven en geduid.

2. Uurwerken in de 17de-19de eeuw, fragmentarisch geschetst

- In rekeningen van "d'oude kerke" van 1564/1565 komen volgende, bij mijn weten vroegste notities voor:
- Uurwerk werd gesteld dor Jan Casant ..."
- "Pieter Colenheins leverde een touw voor het oorloge ..." (3)

Iedere stad die zich wat respecteerde, diende zich een uurwerk aan te schaffen. Aldus, toen Oostende een beiaard aankocht in 1651 en geplaatst op de eerste toren van het Stadhuis, werd ook een uurwerk gemonteerd. Ten bewijze: in november 1654 werd de tonaliteit van de klokken onderzocht door Jean Lais (Brugs stadsbeiaardier) die verslag uitbracht voor de magistraten: "(...) 14 klokken zijn niet goed gestemd, waaronder de grote klok die het uur slaat" (4). Een nieuwe beiaard was einde 1674 voltooid geworden. Meester-horlogemaker Nicolas Van Royen mocht o.a. "(...) niet vergeten tevens binnen de twee weken vier nieuwe wijzers te vervaardigen voor het uurwerk"; hij stond in hoog aanzien als bouwer van speel- en uurwerken" (5). Op 4 juli 1706 schoten de Engelse troepen, onder bevel van de Hertog van Marlborough, haar toren met beiaard en uurwerk in as en puin. "(...) In 1706/07 kwam een zekere Pieter Van Roy uit Gent om jaarlijks toezicht te houden over "d'orloge dezer stede" (...). Verder betaalde de stad aan dezelfde persoon en "differente andere personen over het stellen van twee horlogien" (6). Op 7 mei 1711 was het Stadhuis terug opgebouwd; op een tekening (S. Ippel, o.c., p. 67) is op de toren het veelzijdige horloge zichtbaar. In de krant "*Feuille d'Ostende*" van 5 januari 1896 is een uitvoerig verslag vervat van een bezoek aan de toren van het Stadhuis, het uurwerk en zijn mechanisme alsook de beiaard. Het uurwerk, in feite meerdere 'cadrans' want het diende van alle zijden zichtbaar te zijn (7). Het uurwerk dat de rammel van de beiaard bediende, was geleverd en geplaatst door Albert Dispersyn (zie: De Duinengalm van 18-01-1896). En elders in stad?

Simon Ippel, nogmaals hij, signaleerde me volgend gegeven: "(...) In 1854 kwam er een aanvraag van de heer R. Kammerer om toelating te verkrijgen tot het plaatsen van elektrische uurwerken in enkele straatlantaarns" (8). Over voornoemde Kammerer, "horloger de la Marine" en uitbater van een "magasin d'horlogerie" in de Kapellestraat 14 in onze stad, heeft N. Hostyn, lang geleden, een en ander bijeengeharkt en medegedeeld, zonder conclusies te trekken. Geboren in 1822 te Schonenbach (Baden, Duitsland), gehuwd in 1848 te Oostende; hun winkel ging einde 1853 failliet. Wat belangwekkend is: in 1854 patentnemer op een elektrisch uurwerk van eigen vinding, geregistreerd midden 1855 en, in verbeterde versie, begin 1857. Voor details verwijzen we naar Hostyns artikel (9). Enkel dit nog: "(...) het verschil tussen de "horloges-Kammerer" en alle andere die tot op heden door anderen uitgevonden werden, bestaat in het doen verdwijnen van de veer "pour retirer l'armature". Om zijn horloge regelmatig te doen werken, gebruikt dhr. Kammerer dezelfde stroom in de twee elektromagneten die alternerend aan- en afstoten.". Daar omtrent schreef Kammerer een

boekje dat o.m. gezonden werd naar het “Keizerlijk Instituut van Frankrijk” (Academie van Wetenschappen) dat hem een bedankbrief terugzond in termen “des plus flatteuses” (La Feuille d’Ostende d.d. 5 februari 1857).

3. Verder in de 19de eeuw gebeurde dit en dat, en nog wat.....

“Het uurwerk van Oostende” kwam ter sprake in de berichtgeving over de nieuwe spoorweg in 1838. Sla er maar eens “De Zeewacht” van 1928 op na die 1838 memoreert (10):“(…) ’t Is den 28 Oogst 1838 dat de inhuldiging plaats had van den ijzerenweg Brugge-Oostende (...). Den Zaterdag 1 September werd den dienst voor het publiek geopend. Met een vertrek naar Brussel ’s morgens om 5u40 en ’s avonds om 6 uur (sic ;) en een aankomst te Oostende ’s morgens om 8u15 en ’s namiddags om 2u35. *Het uurwerk van Oostende (sic) werd op zes minuten later gezet dan deze van Brussel*”(einde citaat). Elders vond ik: “ooit was er iemand in dienst [in de Hofhouding] die geen andere functie had dan het opwinden van alle klokken in het gebouw” (11). Mevrouw weduwe Ed. De Kemel werd op 24 maart 1873 benoemd tot “horlogeur van stad” in vervanging van wijlen haar man (12); ze nam ontslag op 14 juni 1875. Ze werd vervangen door dhr. Charles Class voor een jaarlijkse vergoeding van 380 fr. (13). Aan verschillende personen werd, in 1877 en voor het onderhoud van de horloges, door Stad 191,96 fr. uitbetaald (14).

HOOFDSTUK II: DE VIJF OPEENVOLGENDE, ELEKTRISCH AANGEDREVEN, STEDELIJKE HORLOGENNETWERKEN (1873-ca. 1959)

1. Een eerste netwerk (1873)

Gewis, het idee was niet nieuw. Maar het diende uit de feiten af te leiden, blijkbaar eerst een incubatieperiode te ondergaan. Naar aanleiding van de bespreking in de Gemeenteraad over het budget voor het werkingsjaar 1866, vond op een bepaald moment een “tussenkost” plaats van de heer De Jumné. Aanleiding was de “som geld” die voorzien werd voor “de genoegens of de dienstigheid (sic) der baders: 3010 Fr.”. Hij vroeg, dat een gedeelte zou aangewend worden om een horloge op de zeedijk aan te brengen en hij bracht in herinnering dat hij, telkens de besteding van het budget ter sprake kwam, deze wens uitte zonder dat er enig gevolg aan gegeven werd. De Burgemeester repliceerde, dat het Schepencollege de kwestie herhaaldelijk had onderzocht, “maar dat ze tot op heden geen passende plaats had kunnen vinden ten einde aldaar een horloge aan te brengen”. Daarop spoorde De Jumné de Gemeenteraad aan om deze plaatsbepaling voor te leggen aan het oordeel van de *Commissie voor de politie en de baden* die wel goede redenen heeft en een plaats zal vinden. Zijn voorstel werd door de Raad aanvaard (15).

A. – De installatie zelf

In het voorjaar van 1873 stelde “men”, vanwege het Schepencollege, wel een daad op het gebied van “tijdsbepaling”: een voorstel om **op de dijk en in stad elektrische horloges** te plaatsen. Merkwaardig, maar Daniël Farasyn, befaamd Oostends historicus, laat dit aspect buiten beschouwing in zijn studie over de gebouwen langs de Zeedijk van de 19de eeuw, als doorkneed vakman wijs en voorzichtig zich beperkend tot de hoofdlijnen (16). Mede daarom gaan we uitvoerig in op de problematiek en citeren uitgebreide passussen uit de toenmalige documenten.

De toenmalige bevoegde Schepen formuleerde als volgt: “*Mijne Heren*: De noodzaak om op de twee liggingen van de Baden, ten westen en ten oosten, over grote wijzerplaten die het juiste

uur en minuten te beschikken, wordt voldoende aangewezen door de vele aanvragen die de baders die onze badstad bezoeken, tot ons richten. Het aanbrenge in goede voorwaarden van een compleet systeem van elektrische horloges schijnt ons, in dit geval, geheel en al te schikken: [zowel] tegemoet komen aan een noodzaak die algemeen bekend is [als] genoegdoening geven aan de gerechtvaardigde klachten van onze bezoekers. Bovendien zal het een gevoelige verbetering betekenen voor onze badstad en haar uitstraling. Door het aandrijfapparaat (l'appareil moteur) evenals de regulator tezelfdertijd te plaatsen op de koer van het Stadhuis [gelegen op het Wapenplein], zouden we zeker zijn van een regelmatig functioneren, haast wiskundig [juist], omdat de verschillende onderdelen zouden kunnen in het oog gehouden worden door de heer Professor (sic, blijkbaar in brede kring als dusdanig bekend), auteur van de "météorographe universel", hij die elke dag zijn precisie-instrument onderzoekt en regelt. Eens deze eerste installatie geplaatst, zal het voor ons gemakkelijk en weinig kostelijk zijn om van de gelegenheid gebruik te maken om enkele kleine wijzerplaten (cadrans) aan te brengen in de diverse wijken van de stad, meer bepaald op de meest bezochte plaatsen door de kooplieden, handelaars en vreemde bezoekers. Volgens de raming, opgemaakt door ingenieur Deloch, zou de installatie van twee grote en tien kleine "cadrans" (wijzerplaten), regulator, ... (enz.), een som van 4.000 franken moeten bedragen. Komt daarbij nog een som van 700 frank, nodig om naar behoren de plaats van de toren en haar toegang aan te passen. Hetzij een uitgave van 4,700 franken (...)" (17). De Commissie van Openbare Werken sloot zich bij de zienswijze van het Schepencollege aan, argumenterend dat "voor velen onder onze bezoekers het juist kennen van de tijd die men doorbracht "in het bad" van kapitaal belang is (...). Het blijkt nuttig om kleine wijzerplaten aan te brengen in zekere wijken van stad, bepaaldelijk op de kaaien van de handels- en vissersdokken alsook "sur les quais des bateaux à vapeur" (einde citaat)". Dit alles werd aangenomen door de Gemeenteraad (18). Elders vonden wij nog meer details. Twee horloges waren voorzien voor de baden, ter hoogte van de 'Cercle du Phare' (ten oosten, bij de heer Finch) en van het 'Hôtel Océan' ((ten westen, bij de heer L. Thoma).

Om goed van op afstand te kunnen bekeken worden, hebben ze 2,25 m van diameter en de cijfers zijn elk 30 cm groot! Een tiental kleinere uurwerken werden ingeplant "in stad". Telkens op een hoek. Van de Vlaanderenstraat en de Noordlaan; van de Lange- en de Kapucijnenstraat; van de West- en de Christinastraat; van de Kapelle- en de Witte Nonnenstraat; van de Kapelle- en de Sint-Jozefstraat; van de Aartshertoginne- en de Sint-Jozefstraat en van de Kaai- en de Ooststraat. Alsook aan de Nieuwe Visserskaai, aan de Mijn

en aan de Westpoort, op de watertoren. In 1893 kwamen er nog twee horloges bij: één op het Gemeenteplein en één op de Zuidlaan (18a). In de *Echo d'Ostende* van 28 juni 1874 kwam een interessante technische uitleg voor van hoe dit netwerk van elektrische uurwerken functioneert. Voor de liefhebbers: op de website van de Stad Oostende (www.oostende.be) via G.O.D. (= Gescande Oostendse Documenten) sub 'bibliotheek' op het Internet te vinden.

B. De werking

“Nieuwe bezems vegen goed”, en in het begin was men opgetogen met dit net, volgens het systeem van de heer Glesener, professor aan de Universiteit van Luik en aldaar vervaardigd in een fabriek. De kleinere horloges in stad “marchent avec une régularité parfaite”; zo ook de grotere die ondanks hun aanzienlijk gewicht en hun wijzers van 2 m lengte, « une entière réussite » betekenen (18b). “Pourvou que ça doure”, zei de moeder van Napoleon I ... In de Gemeenteraad van begin 1876 stelde een raadslid, de heer Verhaeghe, vast dat “(...) sedert het heengaan van dhr. Van Rysselberghe de progressie van de elektrische horloges te wensen overlaat wat betreft de regelmaat”. Schepen Maryssael beaamde dat dit reeds enige tijd het geval is dat te wijten is aan de ontregeling van (voornoemde) “*météorographe universel*” en aan kwaadwilligheid want draden werden doorgesneden ... Bovendien waren in de loop van de voorbije winter draden bevroren (...)” (19).

Op 14 mei 1877 kwam de Commissie die het budget onder de loep nam, tot de bevinding dat het rendement van deze elektrische horloges niet dat was en stelde voor om het voorziene krediet van 1000 F. (= onderhoud van de toestellen en loon van de ‘horloger’) terug te brengen op 600 F. zoals in vorige jaren. Schepen Maryssael betwistte dit cijfer. Voornoemde horloges, zei hij, zijn wel nuttig; wanneer een of andere onklaar geraakt, wordt uit voorzorg een reep papier erop geplakt en zo wordt het publiek gewaarschuwd. De gevraagde som geld is geen extra-uitgave, maar dient voor het onderhoud dat zeer duur uitvalt. De ongeregelde van deze horloges is, volgens hem, o.m. te wijten aan de voorbije weersomstandigheden (20). Iets tussenin vermeldenswaard over een horloge op de Hazegraswijk, waarover sprake in een Gemeenteraadszitting d.d. 18 mei 1875. “ (...) Het Schepencollege heeft een daad van rechtvaardigheid gesteld jegens het *Hazegraskwartier* door haar te willen begiftigen met een horloge. Maar doordat [enerzijds] de voorgestelde plaats (de kerktoren) nogal ver verwijderd is van het netwerk en [anderzijds] om aldaar een speciaal apparaat te plaatsen en er dan een bekwaam persoon voor het onderhoud nodig is, stelt de Commissie ter zake de schrapping voor van het woord *elektrisch* (21).

In de “Lijst van uitgaven” vanwege het Stadsbestuur kwam artikel 87 voor: “onderhoud van de horloges alsook de wedde van de ‘horloger’: in 1878, 1879, 1883 en 1885 werd inderdaad telkens 1.000 F. voorzien en voorbehouden (22).

Op 2 april 1886 hechtte de Gemeenteraad haar goedkeuring aan de aankoop van een nieuw uurwerk ten behoeve van **het Stadhuis**, te leveren door dhr. Albert Dispersyn-Kint. Voor de globale prijs van 2.000 F., alles inbegrepen en met een waarborg geldig voor vijf jaar, “sauf le cas de force majeure” (23). Op verzoek van belanghebbende benoemt het Stadsbestuur Albert Dispersyn-Kint tot “*horloger de la ville*” (de “stadshorlogiemaker”, of beter de “stedelijke uurwerkopziener”, een loutere eretitel (24). Op 1 mei 1892 werden alle horloges van de spoorweg in de stations gelijkgezeten met de zgn.. “*Greenwichtijd*”. Oostende volgde met al haar horloges: “17 minuten achteruitzetten, zodat ze 5 minuten voorsprong hebben op het uur van het (spoorweg)station” (sic); het publiek werd verwittigd door middel van affiches (25).

Wie aan torens denkt, ziet **kerktorens** oprijzen. De Onze-Lieve-Vrouwekerk op het Hazegras kreeg in 1876 haar uurwerk, maanden in vertraging, daar “(...) de Kerkfabriek zich verzette

tegen het maken van gaten in de toren, omdat dit doorboren de stevigheid van het gebouw zou kunnen in gevaar brengen” (26). Achttien jaren later, einde 1894, diende in de toren van de Sint-Pieterskerk (de toenmalige Oostendse hoofdkerk, afgebrand ruim anderhalf jaar later) een nieuw uurwerk aangebracht te worden, iets dat door de Gemeenteraad zonder discussie aanvaard werd (27). Yves Dingens’ flair en speurzin kwamen een zeldzaam (!) op te diepen uitleg van haar mechanisme op het spoor, wellicht op vraag door de installateur zelf ter hand gesteld, en daar is in feite niets op tegen, wel? :”een meesterwerk van horlogemakerij, waarlijk interessant, absoluut merkwaardig, dit nieuwe uurwerk dat onlangs door de heer Albert Dispersyn-Kint werd aangebracht”. Ziehier de gedetailleerde beschrijving, in vaardige vertaling door een romanist – ex-leraar, van voornoemde, niet-elektrisch aangedreven toestel:

“(…) Het uurwerk heeft drie bronzen gaandwerkschijven (sic). Het wiel van het slagwerk dat de uren slaat, heeft een diameter van 60 cm, dat van het slagwerk voor de halve uren 50 cm, dat van het werk 33 cm. De wielen zijn uitgeslepen, met rondsels in staal, ingefreesd, gehard en gepolijst; ijzeren katrollen met tappen in gehard staal, kabels uit staal, nieuwe conische wielen, nieuwe schachten. De horloge slaat de uren en de halve uren met volle slagen; de kwartieren vóór het uur met een slag op de grote klok, de kwartieren na het uur met een slag op de kleine klok. Ze is stevig gemonteerd op een ijzeren bok, heeft een compensatiebalans en een ankerengang (geperfectioneerd *Graham*-systeem met constante kracht) die een systeem draagt dat het gaandwerkcontact stillegt om de kracht van het aandrijvend gewicht volledig te isoleren van het echappement. Om het opwinden van de gewichten te vergemakkelijken zijn de drie gaandwerkschijven voorzien van ingrijpingen in zacht gietijzer, met volledig machinaal uitgesneden vertandingen. Het systeem is zo opgevat dat, zelfs bij de hevigste wind, de wijzers geen enkele vat kunnen krijgen op het uurwerk: dit zal dan ook met de grootste nauwkeurigheid functioneren. De(ze) horloge moet elke dag worden opgewonden. Er is een hulpveer om het werk in beweging te houden tijdens het ophalen van de gewichten, alsook een wijzerplaat (met aanduiding van de uren en de minuten) die toelaat het uurwerk op tijd te zetten zonder het gebruik van raderen. Kortom, het is een bewonderenswaardig werkstuk dat ongetwijfeld lange jaren dienst zal doen. Dhr. Dispersyn is overigens niet aan zijn proefstuk toe: de perfecte wijze waarop de horloge van het Stadhuis op het Wapenplein werkt, is een bewijs van de know-how van onze stadsgenoot, de officieel aangestelde horlogemaker van Z.M. de Koning en van de stad Oostende (...). “De klok die het uur slaat, heet *Petrus*, terwijl per half uur de klok *Paulus* zich laat horen (27a).

Zoals reeds vluchtig aangehaald, brak een vernietigende brand uit op vrijdag 14 augustus 1896, omstreeks het middaguur. Twee uren later... en we volgen nauwgezet de reconstructie van de feiten-van-toen door Vincent Duflou:

“14 uur. – Ondanks de verbeterde strijd en inzet van de Brandweer, Politie, soldaten en vrijwilligers leverde men een verloren strijd tegen de vlammen. Het vuur verspreidde zich verder in de kerk. De hoogzaal onder de toren stond in lichterlaaie en alle ogen waren gericht op de wijzerplaat om te zien of het uurwerk het nog deed. Dankzij de ongewone moed van kapitein Verstappen bleef de kerktoren gespaard van de vlammen. Toen men het nieuwe uurwerk had geplaatst in de toren, werd de weak (sic) omringd door een houten schutsel. Toen dit schutsel vuur vatte, aarzelde kapitein Verstappen niet om de toren binnen te dringen en te

beklimmen om het schutsel af te breken en te verwijderen. Dankzij die moedige daad werd een begin van de torenbrand gedoofd en werd de toren gered van de vuurzee.

14.00-15.00 uur. Het grootste gevaar was geweken, de grote toren zou standhouden “ (28).

Nog begin 1898 waren er met de **openbare uurwerken moeilijkheden** qua verspreiding en qua juistheid, wat een ‘tussenkost’ in de Gemeenteraad met zich meebracht. De heer J. Laroye, gemeenteraadslid: “Er zijn ook 3 à 4 publieke horloges in de “*oude stad*”. Is het niet mogelijk er enkele in de “*nieuwe stad*” te placeren? Gelet op het feit, dat men niet langer het bezwaar kan opwerpen dat gedurende een deel van het jaar deze “*nieuwe stad*” verlaten is”. De Heer Alfons Pieters, Burgemeester-Voorzitter: “De kwestie is ter studie en enigszins moeilijk, aangezien de stroom van de elektrische trams storingen veroorzaken die absoluut dienen vermeden te worden”. Daarop De Heer. D. Verhaeghe: “Vooraleer te denken aan het zetten van nieuwe horloges: zou men (niet eerder) zorgen, opdat de oude uurwerken regelmatig tikken? Ik zal ook de aandacht richten op het horloge van het station dat op een onzinnige wijze het uur aanduidt, een feit dat verdient gesignaleerd te worden aan dhr. Minister van de Spoorwegen”. A. Pieters: “Het incident is gesloten” (29).

2. Een tweede netwerk (1899)

“De kwestie is ter studie”, verklaarde de Burgemeester in het voorjaar van 1898. Pas einde 1898, gelet op de herhaalde klachten, besloot het magistrat om het elektrische horlogenet *volledig te vernieuwen*. De firma Chateau (vader en zoon) te Parijs scheen de beste voorstellen aan te bieden. Te weten: negentien (zgn.) “ontvanghorloges met onafhankelijke beweging” (= horloges réceptrices à mouvement indépendant), alsook een “regelaar”, volgens het systeem van automatisch terug-op-het-juiste-uur zetten. De receptoren zullen in roestvrij staal vervaardigd worden. Het voorgestelde systeem zou het mogelijk maken om, mits vergoeding, het juiste uur bij particulieren te verspreiden. Zonder enige moeilijkheid wordt voorzien in uitbreidingsmogelijkheid in alle richtingen. De uit te geven kosten belopen in totaal 5.821 F. In het contract werd ook gestipuleerd dat het huidige [eerste] horlogenet tot verdwijnen is bestemd, dat het uiteengenomen dient te worden en dat voorzien moet worden in haar transport naar de Pompierkazerne in de Babylonestraat (30). Edoch ...deze *nieuwkoop* werkte niet naar behoren. Hoegenaamd niet. De Oostendse kranten, tolken van wat bij het volk leefde en soms oprispte, maakten zich danig vrolijk over de *miskoop*. *La Saison d'Ostende* d.d. 21 mei 1899: “De juiste tijd, a.u.b. Men is maandag begonnen met het placeren van de nieuwe elektrische horloges. De wijzerplaten, nieuwe trouwens, ogen goed en de cijfers tekenen zich duidelijk af. En nu maar hopen, dat hun werking zal beantwoorden aan de gedane beloften”. *Le Carillon* d.d. 7 oktober 1899: “De stadshorloges, die haperen en lopen slecht. De ene loopt nog meer voor, of achter!, dan de andere. Het stadsmagistraat is helemaal niet opgezet met zo'n toestand en treft het besluit om de levering af te wijzen”. *Le Carillon* d.d. 7 december 1899, in een artikel toepasselijk getiteld als ‘Les récalcitrantes’, berichtte dat dhr. Dispersyn, tijdens een reis naar Wiesbaden (alwaar Leopold II af en toe verbleef voor een kuur), geconstateerd had dat aldaar wél alle openbare uurwerken (Stadhuis, Post, enz.) voldoening schonken want juist functioneren (ze behoren tot het zgn. *Wagner-systeem*. Een goed jaar later, begin juli 1900, begon de miserie van klachten allerhande opnieuw. Lees wat men opmerkte, in sappig Frans, moeilijk even beeldend om te vertalen in het Nederlands, over het openbaar uurwerk in de Kapellestraat, op de hoek van de Witte Nonnenstraat: “(...) la patraque communale fait bonds et écartis vertigineux, déroutant absolument les étrangers qui se rendent à la gare et manquent carrément leur train. (= het stedelijk gammele uurwerk doet duizelingwekkende sprongen en zijsprongen die de vreemdelingen, op weg naar het station, geheel en al in de war brengen en die hen beslist hun trein doet missen)”. De seizoenskrant van 1900 hield eraan om een en ander terug op haar ware plaats te zetten. Het feit dat de elektrische horloges in de war

raken, kan niet verweten worden aan de Heer A. Dispersyn, "l'excellent horloger de la ville": zijn systeem dat zonder enige afwijking, op enkele seconden na functioneert, bewijst integendeel dat enkel zijn 'stelsel' zeer goed is. Zie maar zijn horloge, buiten vóór zijn winkel, even verder aan de overzijde van dezelfde Kapellestraat (31). Bevreemdend en in tegenspraak, want twee maanden later (september 1900) was een proces voor de Handelsrechtbank hangende ten einde het voornoemde contract van levering en installatie van openbare elektrische uurwerken te verbreken! Raadslid E. Van Glabbeke stelde vast: "Niettemin blijven voornoemde uurwerken ter plaatse" en vraagt het Schepencollege "maatregelen vanaf nu te nemen ten einde de stad te voorzien van een treffelijk elektrisch uurwerkennet" (32). Met als antwoord: "Le Collège avisera" (= het College zal zich beraden). 15 november 1900. Lees(t) maar eens het antwoord op een *lezersbrief* over de stand van zaken betreffende de *openbare horloges*: "Eerlijk, geachte lezer, wij weten er niets over. Maar sedert het Huis Plouvier [Patisserie-Snoeperij, Kapellestraat 55] een opknapbeurt krijgt, is de enige deugdelijke horloge aldaar verdwenen (...) Enkel de verkopers van horloges zullen er niet over klagen! Het is in elk geval van belang dat deze kwestie spoedig een oplossing krijgt" (33). Twee jaren later, we bevinden ons dan in einde juli 1902, werd de Burgemeester andermaal aan de tand gevoeld in de Gemeenteraad. De Heer P. Pil: "Hoe komt het dat er in stad geen enkele elektrische horloge meer is?" De Heer. A. Pieters: "Men heeft ze afgeschaft, zoals men dat zowat overal doet; in geen enkele stad alwaar de elektrische tram voorkomt, werken de elektrische horloges regelmatig. De invloed die op hen inwerkt door de stroom op de lijnen van de tram, is te sterk, opdat ze een regelmatige werking zouden behouden". Raadslid A. De Cock: "Is het niet mogelijk het systeem van uurwerken dat op samengeperste lucht berust, aan te hangen, ten einde het niet helemaal zonder urenaanduiding in de straten te moeten stellen?". Opnieuw uitte de Burgemeester die niet in zijn kaarten liet kijken: "Le Collège avisera" (34).

3. *Een derde net*

En dat deed ze. Want een klein jaar later, midden april 1903, werd een derde soort "net", het zogenoemde systeem "Magneta" van Zürich, voorgesteld. Luidens het rapport van de Stadsingenieur was deze N.V.firma bereid om gratis deze openbare uurwerken te placeren, op dezelfde plaatsen als vroeger, zodat elektrische leidingen [reeds] voorhanden zijn. Daarenboven een experiment, met één jaar op proef. Indien niét succesvol, dan terugname van de toestellen zonder enige vergoeding vanwege de Stad. Indien wél succesvol, dan huurovereenkomst à 0,05 F. per pendule en per dag; plus de vraag tot toelating om uurabonnementen voor particulieren (te mogen verkopen). Dit voorstel werd aangenomen op 14 april 1903 (35). Bij gebrek aan gegevens, heb ik het gissen of dit "systeem-Magneta" al ware het maar een beetje voldoening gaf ... Wel weet ik, dat uit de kranten van toen blijkt dat vooral de **uurwerken in het Station** bitterheid en tandengeknars veroorzaakten.

Het Oud Stationshorloge: " (...) Oostende kan er fier op gaan over haar ongeregeldeheid! Het enige wat te vrezen valt, is dat we eens begiftigd zullen zijn met een Minister die op zeker ogenblik kost wat het koste besparingen wil uitvoeren. En die zich rekenschap zal geven dat de voortdurende reparaties, zonder resultaat overigens en sinds onheuglijke tijden geschied, ontelbaar vele kosten met zich meebrachten, veel meer dan de vervanging van het object kost (...)" (36). Zie ook een artikel verschenen in de Oostendse krant "Le Carillon", einde oktober 1908: "(...) We vernemen, dat een petitie die getekend is door alle hoteliers en handelaars in de omtrek van het station en een gedeelte van de Kapellestraat, zal gericht worden aan de Heer Minister van Spoorwegen, Post en Telegraaf. Hem wordt gevraagd om onverwijld maatregelen te nemen ten einde het "*Station Oostende-Stad*" te voorzien van behoorlijke uurwerken en de onuitstaanbare "patraques" [defect of ontregeld] af te danken(.) Niet alleen werken ze niet zodra het enigszins waait, maar wier wijzers onwaarschijnlijke uren aanwijzen bij heel kalm weer. Ah! Die vervloekte horloges, en in het bijzonder deze in de toren van het station: hoevéél kwaad bloed hebben ze reeds niet teweeg gebracht bij uw cliënten van de spoorweg, Mijnheer Helleputte! Hoeveel knetterende vloeken, hoe godslasterlijk is er al niet gevloekbeekt! Gisteren [woensdag 28 oktober 1908], klokslag middag twaalf (12) uur, *werkte* het horloge in de Stationstoren en wees, helaas! ..., 7u30 aan. Binnenin het Station waren de wijzerplaten doorstreept met een band geel papier, met de mededeling aan de reizigers dat de wijzers stilgevallen waren ... Komaan, Mijnheer de Minister, gaat gij geen opdracht geven om deze ronduit belachelijke situatie stop te zetten, een toestand die reeds jaren aansleept?" (37). Puntig en spits over dat fameuze "horloge van het station" (*la gare*): " (...) Sans crier *gare* (c'est le cas de le dire!), is onlangs dit uurwerk op hol geslagen: één of twee uren vertraging en dan definitieve stilstand. Tal van reizigers [zakenmensen en anderen] hebben aldus hun trein gemankeerd. Hebben zij het recht niet om een proces aan te spannen tegen de administratie? Heel wat advocaten zouden maar al te gaarne, enz. (...)" (38). Ook de Kamer van Koophandel deed een ferme duit in 't zakje, einde december 1908: "Oostende, 26 december 1908. Mijne Heren [Gemeenteraadsleden], We vragen uw aandacht voor de vele ongemakken die het gevolg zijn van de veranderlijkheid in het aanwijzen van het uur door de verschillende besturen. Het uur dat de Stad, de Post en het **Station** aanduiden, is niet gelijk, evenmin dat wat de klokken van de kerken laten horen. We geloven, dat uw (stads)administratie zich nuttig kan maken om een harmonie [goede ordening] te maken, zodat we te Oostende een uur hebben dat overal hetzelfde is voor alle administraties. (get.: Auguste Borgers, Voorzitter; A. Bouchery, Secretaris). De heer A. Pieters, Burgemeester, antwoordde bevestigend en stelde als "(...) enig uur voor dat wat aangegeven wordt binnenin de stations [in meervoudsvorm!, sic] van de Spoorweg van de Staat. Verandering die kan gebeuren op 15 januari [1909] eerstkomende. Vanaf die datum zou het 'uur van stad' juist dezelfde zijn als dat van 'de Spoorweg' " (39).

En hoe was het, midden juli 1910, gesteld met de “Horloge aan de **Post**”? Alweer een heel verhaal en lamentatie: “Eén van mijn beste vrienden heeft lange tijd actie gevoerd tegen het uurwerk van het Station die, enkele jaren geleden, zo onbetrouwbaar was. Haar lot schijnt mijn vriend niet meer te interesseren; waarschijnlijk is er: ofwel vrede, ofwel een bestand, - en daar ben ik niet van op de hoogte. Vandaag trek ik, op mijn beurt, ten strijde tegen het “horloge van de Post”. Wilt gij een trein, of een min of meer amoureux rendez-vous missen, consulteer dan de wijzerplaat tegenover het Leopoldspark. Ofwel staat ze stil, ofwel te vroeg ofwel te laat, 50 minuten of 4 uren, “*ad libitum*” (= naar believen). Ik weet wel, men zal ons uitleggen dat het de wind is die de wijzers tegenwerkt. «Alors qu’il soit entendu qu’il n’y a pas plus d’heure pour les Ostendais que pour les braves!» (40).

De uurwerken van het Station en van de Post kregen reeds een « rammeling » vanwege het gefopte publiek. Maar “what about” deze van de “**Peperbusse**”? Einde september 1910: “Hebt gij dat de vorige dag gezien? Het zo getrouwe horloge “*de la vieille tour*” (de “Peperbusse”) - de enige tot hiertoe die niet aangetast was door de gewoon(-gebruikelijke) ‘ontregelingen’ van haar zusters - is stilgevallen. Derhalve diende ze opnieuw in gang gezet ...dusdanig dat we plots een hallucinant spektakel meemaakten. De wijzers draaiden waanzinnig op de grote, sombere toren. Twee, drie uren verliepen in één minuut ... en op de twee wijzerplaten tegelijk, bezeten door hetzelfde delirium!” (41). In de loop van de jaren vijftig werd een elektrisch uurwerkmechanisme aangebracht in vervanging van het mechanische (41a).

Zoals het in feite was en om alles onder één noemer te brengen: wat er haperde in stad was, dat geen enkel openbaar uurwerk juist liep en/of met elkaar in overeenstemming was ... Bezie maar dit artikel, deze klacht, dit voorstel ook tot remedie van midden augustus 1911. “Het **exacte uur** te Oostende. Algemeen wordt er geklaagd dat het in onze stad onmogelijk is om het juiste uur te hebben. Of beter nog, klagen dat de verschillende officiële horloges andere uren aanduiden, iets wat vele onaangenaamheden en misrekeningen tot gevolg heeft. En nochtans, er zou gemakkelijk aan verholpen kunnen worden: (...) de juiste Greenwich tijd. (...) Waarom zouden de diverse diensten van de Post, het Station, de Stad, het Kursaal, - wààrom zouden ze dit uur niet aanvragen, ten einde hun horloges in overeenstemming te kunnen brengen? ’t Is heel simpel en gemakkelijk ... maar ja, ’t is misschien al te simpel!” (42). Zijn dit, we kunnen het ons afvragen - terecht of ten onrechte - en een en ander in het verlengde beschouwd en genomen, mede symptomen van een openbaar “laisser-aller”? Het kan zijn. Eigenaardig, of is het toeval?, maar vijf jaren eerder deed de Kamer van Koophandel haar beklag over het gebrek aan onderhoud in het “*Station Oostende-Stad*”: “(...) Men signaleert de onzindelijkheid aldaar en vooral het gebrek aan orde en toezicht in de lokettenzaal (ingangszaal) (...) Vuilheid; luidruchtige spelen van in lompen geklede jongerenbenden; bezet door tal van werklieden die roken, die spuwen, die elkaar luidruchtig toeschreeuwen en zonder acht te slaan op de meest elementaire goede manieren” (43). Twee jaren eerder, dus midden 1909, had men andermaal in een lokale krant zijn beklag gedaan over hoe het er aan toging in het spoorwegstation.

“In het station”

Wij signaleren opnieuw *à qui de droit* de geheel “Oostendse” wijze waarop de reizigers onthaald worden aan de uitgang van het station door een bende hotelroepers en commissarissen. Deze collectie individuen met galgentronies, en de vrouwen horen er bij, wekt geen goed vertrouwen bij hen die voor het eerst de Koningin der Badsteden aandoen. Hun manipulaties hebben iets weg van straatboeven en hun optreden kan niet anders dan schaden aan de uitstekende reputatie “*van het goedkope hotelletje gelegen aan een grote boulevard nabij de zee*” wier adreskaartjes deze kerels u in de handen stoppen. De Politie aanschouwt dit alles met een vaderlijk oog en schijnt een troep bannelingen die voor rekening van de Staat te bewaken. Het wordt tijd dat men maatregelen treffe om de heftigheid van deze particulieren te

temperen" (44). In juli 1913 kwam men een "stoot van belang" tegen.... Bij de aankomst van de Koninklijke Familie bleven de openbare uurwerken aldaar stilstaan!

Spoorwegstation Oostende-Centrum, vrijdagavond 18 juli 1913.

De leden van de Koninklijke Familie arriveerden om 20u01 ... Enkele ogenblikken vóór de Koninklijke Trein binnenreed, merkte men dat de uurwerken – en in het bijzonder de horloge die zich bevond boven de toegangsdeur van het receptiesalon – stilstonden op 19u40. Wat te doen??? Verscheidene oplossingen werden vooropgezet. Ofwel zou men "de wijzers vóór zetten", dusdanig te mikken op het juiste uur van aankomst van de Koninklijke Trein, iets wat een nogal onhandig bedrog zou geweest zijn (...). Ofwel zou men het zò laten, in de hoop dat de Koning niets zou merken. Uiteindelijk, na een vrij langdurige discussie, koos de Stationschef voor de verstandigste alsook loyaalste oplossing. En hij liet witte stroken papier plakken op de horloges "in panne". Evenwel, de opschudding was gedurende enkele momenten hevig bij de verantwoordelijke "hoge pieten". Wat het publiek aanging, het was zeer geamuseerd en het had er een moeilijk te verbergen plezier in met dit minieme incident dat nog goed afliep (45).

Nog vlak vóór het uitbreken van de Grote Oorlog, einde juli (!) 1914, deed de Handelskamer van Oostende volgende constatacie, onder de gemeenschappelijke noemer "*De plagen van Oostende*". Pikken we er de "*Openbare uurwerken*" (een mag men wel zeggen 'eeuwig pijnpunt' en 'oud zeer' te lande) uit: "De heer Burgemeester deelde aan de Gemeenteraad, in zitting van 22 december 1908, mee dat vanaf 16 januari 1909 er maar één, gelijklopend uur zou zijn voor alle horloges en dat het uur zou geregeld worden op het uurwerk aan de binnenkant van het station. Sedert dien is het uur op alle horloges blijven verschillen. We zullen geen halt houden bij de kuren en grillen van het uurwerk van het Station; de horloge van de Centrale Post is gewoonlijk te laat en het valt zelden voor dat deze van Stad gelijk loopt met het uurwerk van het Station. Een waarschuwing tot stiptheid zal ons misschien een 'overall het zelfde uur' teweegbrengen" (46).

* * *

We doen een sprong van zestien jaren: 1914-1929. Van augustus 1914 tot einde 1918 verschenen, op bevel van de Duitsers, geen (Oostendse) kranten. De weekbladen vanaf 1919 kwamen ons door omstandigheden slechts fragmentarisch in handen. En ons overzicht - niet meer, niet min - pretendeert geen volledigheid noch wenst uitputting van een zo uitgestrekt terrein over, per slot van rekening, een micro-onderwerpje dat wel in het dagelijks leven, meer dan men lief is, ingreep en van groot belang was bij niet goed functioneren, bovendien inwerkend op het humeur met gesakker als gevolg van de mensen ("hoe laat is het nu, eigenlijk???")...

* * *

4. In de jaren dertig: een vierde net (1934)

A. – Het jaar dertig

Ons eerste bericht dateert uit midden maart 1930: "Het stadsuurwerk, bovenop het "Hôtel Océan" op den Zeedijk, zal herzien (sic) worden" (47). Een week later wordt het "zomeruur" gemeld: "Volgens een Koninklijk Besluit zal het zomeruur dit jaar ingaan op den tweeden Zondag van April, hetzij 13 April [1930], om 2 uur 's morgens. Van Zaterdag 12 op Zondag 13 April zal dus iedereen er moeten aan denken om zijn klok één uur vooruit te zetten (48). En

dan duiken, eens te meer, allerhande falende uuraanduidingen op: "Mogen we vragen aan den bevoegden dienst er voor te willen zorgen dat het *juiste* uur aangeduide worde op het Stadhuis? Er is maar eventjes 15 minuten verschil met het Statieuur (sic) en omtrent 10 minuten met Greenwich. Waarom moeten we dan een *officieel* uurwerk hebben als het een *niet officieel* uur opgeeft?" (49).

B. – Een sketchfragment in de "Oostendsche revue van 1931

Het moest ervan komen, dat in een schertsend, volks toneelstuk dat ingaat op de actualiteit in stad, de immer gebrekkige tijdsaanduiding gehekeld en gekarikaturiseerd wordt! ...

O O S T E N D S C H T O O N E E L (50)

D'HORLOGIËN VAN DE STAD

(Uit de vijfde Revue van "Patria")

(COMPERE met de COMMERE op 't tooneel)

COMPERE: Maar hoe laat is het nu?

COMMERE: 't Is al een half uur dat ik het tracht te weten, want mijn horlogie is in de vermakerij en God weet wanneer ik hem zal hên.

COMPERE: En we gaan 't seffens gaan weten, kijk daar is de horlogie van de **Statie** die op wandeling is.

STATIE: Elk zijn goeien dag. Wat zoudt ge geern weten. Hoe laat het is?

COMMERE: Ehwel ja.

STATIE: Dat kan ik u niet juiste zeggen.

COMPERE: Zoo, d'ure en is niet juiste bij u.

STATIE: Bij mij is er niets meer juiste. De treinen komen in met retard, alle maande slaan de prijzen op en er is soms geen geld om mij op te winden. Daarbij, meent gij dat het daar niet koud is boven en als er te vele wind is, mijn wijzers hebben den beverik en ze willen niet meer voort!

COMMERE: We zullen toen (sic) wachten om het juiste uur te weten!

STATIE: Ge zult niet lange moeten wachten. Mijn collega van de **Post** is daar (komt in).

COMPERE: Mogen wij u vragen hoe laat dat het juist is?

POST: Ge moogt het wel vragen, maar ik en kan het niet verzekeren.

COMMERE: En waarom niet?

POST: Omdat het bij ons verkeerd gaat. Hebt gij iets noodig van de guichetten, ge moogt er wachten en blijven wachten, en als het te lange duurt, rischert (sic) gij nog van verstikt te worden, want z'houden al het vuur omlage, boven bevrozen we van de koude en er is geen olie om mij soms in te vetten. Maar op mij moogt gij niet rekenen.

COMPERE: En hoe zullen we dan weten ...

POST: Ik geloof dat het den dag is dat al de horlogiën een luchtje gaan scheppen. Zie, daar komt de die van de **Groote Kerke** (kerke komt in).

COMMERE: Goeden dag, eerbiedwaardige vrouw van den ouden tijd.

KERKE: Van den ouden tijd, ja, maar nog goed op hare pooten.

COMPERE: Hoe laat is het juiste?

KERKE: Hoe late dat het is, is moeilijk om zeggen. Sedert den oorlog is het maar slecht met mijn voogd. Hij windt mij op als hij goest (sic) heeft en, als 't gebeurt dat hij zeer aan zijn voeten heeft, hij bekijkt d'onderste sporte van den trap, hij maakt een averechtschen draai en verlaat de torre al zeggen (sic): 't is al wel voor vandaag (:) als d'horlogiën blijven staan (,) de menschen verouderen niet.

COMMERE: Hoe wilt gij dat men zijn dag schikke als d'horlogiën niet meewillen?

COMPERE: Hoe zullen wij nu de juiste ure kennen?

KERKE: 'k En weet het ook niet, maar ge zult het misschien vernemen van den dien van den **Océan** ([Hôtel] Océan komt in).

COMMERE: Bonjour, Océan, hoe laat is het nu?

OCEAN: Hoe laat het nu is? Hoe zou ik dat kunnen weten.

COMPERE: Ge zijt toch een horlogie?

OCEAN: Ze zeggen het, maar 'k en ben het zelf niet zeker, 't gebeurt dat men mij komt opwinden, maar 't gebeurt nog meer dat men mij laat zitten. In den zomer gaat het nog hier of daar, maar in den winter, hemelsche deugd: 't is zeker te koud, en op mij moogt gij niet rekenen.

COMMERE: Dat is toch wat te zeggen in Oostende.

COMPERE: Dat en is geen doene, kijk, we zullen het misschien al dien kant weten, d'horlogie van den **Kerke van 't Hazegras** is daar ('t Hazegras komt binnen).

COMMERE: Mag ik u vragen hoe laat het is?

HAZEGRAS: Hoe dat het weer zit, moogt ge me vragen, maar niet hoe laat het is.

COMPERE: En waarom niet?

HAZEGRAS: Omdat den hane gewilliger is dan mijne wijzers, omdat den hane draait op zijn goe wille en dat ik moet wachten naar de goe wille van den horlogeur van de Stad, omdat de wind op den hane blaast en dat die zelfde wind niets vermag op mijn werk noch op mijne ziele.

COMPERE: Dat is toch spijtig.

HAZEGRAS: 't Is van zelfs spijtig, en wilt gij mij eens goed bezien: in het jaar zijn er wel 300 dagen dat ik al de vier kanten van mijn hane met beschaamde kaken sta.

COMMERE: En hoe kunnen wij dan ons leven regelen?

HAZEGRAS: Op mij toch niet, want ge zult daarmee zelf nooit het verschil tusschen den dag en de nacht vernemen.

COMPERE: Ah, daar is de reddinge, d'**horlogie van de bakkerij der Kapellestrate** is daar. Leve het hoekche (sic) van de Witte Nonnenstrate.

KAPELLESTRAAT: Hier ben ik, over van 't zèer in mijn buik, in mijn beenen, in mijn hoofd, enfin overall.

COMMERE: 't Is spijtig, maar we weten daarmee nog niet hoe laat dat het is.

KAPELLESTRAAT: Oh, dat en kan ik u niet juist zeggen, 'k wete wanneer dat den bakker zijn deeg kneedt, wanneer hij zijn brood in den oven steekt, wanneer hij hem uithaalt en hem verkoopt, maar ik en kan het uur niet aanwijzen, causa (sic) 't brevet dat aan mij hangt.

COMPERE: Welk brevet is dat?

KAPELLESTRAAT: Ehwel, dat is een brevet dat met den elektriek gaat, en dien elektriek is zoo barmachtig (sic) traag en zoo ellendig dom, dat hij achter blijft, hakkelt, scheef loopt, zwijgt en in slaap valt.

COMMERE: En waarom hangt gij daar toen (sic)?

COMPERE: Wat doet gij daar?

KAPELLESTRAAT: We hangen daar, ofwel om de menschen toe te laten twee uren te vroeg in de statie te komen (,) of hunnen trein te missen. En mijn collega van de statie zal het wel kunnen zeggen hoe dat hij soms de te vroeg of de te late kommers aan de statie heeft hooren vloeken en tieren tegen mij.

COMMERE: Maar wat verder is er een **horlogie**, deze van den **horlogeur van de stad**. Nê, hij komt daar juist af.

COMPERE: Hoe laat is het bij u? (Hij zwijgt).

COMMERE: Ehwel zegt het! (Hij zwijgt).

COMPERE: 't Is d'horlogie van den stommen ambacht.

COMMERE: Of dendien van 't eeuwig zwijgen.

COMPERE: In den attendant staan wij hier, in Oostende, zonder juiste uur.

COMMERE: Kom (,) laat ons schrijven naar den Burgemeester die wel eens al d'horlogiën zal 't akkoord stellen en dan zullen de stad en de vreemdelingen jubelen ... want... (t **Carillon** komt binnen).

CARILLON: Halte-là, wat moet gij weten?

COMPERE: Hoe laat het is.

CARILLON: Dat zult gij seffens weten.

COMMERE: Bravo, d'horlogie van de grote markt zal spreken en luiden.

CARILLON: Ja, maar ik en kan het u ook niet zeggen, want ik spring ook op krikken.

COMPERE: Ehwel, hoe willen wij dan d'ure weten.

CARILLON: Ge zult het best weten van den T.S.F. [radio]. In Londen, Parijs, Hilversum en Rome zal men u het juiste uur van Oostende kunnen zeggen, want ...

D'HORLOGIËN VAN DE STAD

(Aria: "Au nouveau bonheur")

*Wij zijn van Oostende het uur
Hier samen gekomen voor korten duur
Maken wij te gaar een akkoord
Omdat 't leven door ons niet meer wordt gestoord
En dan gaan we voort.*

*Wij maken alzo het leven rein
Niemand komt te laat voor den trein
In huis wordt de soep in tijden gekookt
De man speelt niet meer op zijn poot
En ruzie wordt niet meer gestookt
Met het verdriet wordt er niet meer gestookt.*

*Wij zeggen het aan den horlogeur
Zo maakt hij onzen bonheur
Onze wijzers worden niet meer vervloekt
Van Noord, Zuiden, Westen en van Oost
Burgers van stad, weest nu getroost
Wij geven 't juiste uur voor u en uw kroost.*

C. – Nog meer kolder (mei 1931)

Blijkbaar had de uitgever-eigenaar, Alphonse Elleboudt, of één der journalisten van zijn populaire, lokale weekblad "De Zeewacht", wrevel of een 'pic' - en een ferme! - op A. Dispersyn, "horlogeur van stad". Tenware: leven in de brouwerij brengen, of gebrek aan sappige kopij? Wie kan het, na 76 jaren, nog verklaren? In elk geval: "Eene algemene verontwaardiging: 't Schijnt dat de stadshorlogiemaker een uur en half heeft moeten wachten, in eene stadsschool, vooraleer hij toegelaten werd om het uurwerk op te winden. Als gevolg aan (sic) dat colossaal affront, zond de stadshorlogiemaker zijn ontslag en protesteerden al de stadsuurwerken tegen deze handelwijze door een staking van 24 uren. 't Schijnt dat niemand de staking geware geworden is en dat den horlogiemaker zijn kwaadheid in zijn automobiël stopte en er meê naar Zeebrugge vertrok. Sindsdien is alles weer in zijn haak(,) uitgenomen d'horlogiën" (51). Gevolgd door een 'Recht op antwoord' in de 'Vrije Tribune' : "Oostende, 2 Mei 1931. Mijnheer de Bestuurder van "De Zeewacht": Met verontwaardiging heb ik in uw blad een artikeltje gelezen, betreffende het ontslag dat ik verleden week heb ingediend. Ik weet niet waar gij die inlichtingen hebt gehaald, maar zij zijn ten minste zoo verkeerd als mogelijk. Ik heb mijn ontslag gegeven om redenen die ik aan het gemeentebestuur heb bekend gemaakt [en om geen andere 'flauwe kul']. Ten andere heb ik, op aanvraag van het gemeentebestuur,

mijn ambt weder aangenomen, het mag u spijten of niet. (...). De stadshorlogiemaker, of beter, De stedelijke uurwerkopziener: Albert DISPERSYN”.

[Gevolgd door: Een gedichtje]

Dag Menneere Dispersyn
Kwaad en moogt ge toch niet zijn,
Omdat ik wil orde stellen
In d’horlogen en de bellen

Die onder uw bevel staan
En die toch zoo deerlijk gaan.
D’ene blijven dagen stoppen
Dand’ren haperen of stroppen.
En van d’ure, in onze stad,
Weet men nooit noch dit noch dat.

Terwijl iedereen ’t betreurde
Was er iets dat nu gebeurde
En gij zondt naar het Stadhuis
Uw ontslag met wat gedruisch.
Door dat haastig puisten scheuren
Stonden d’horlogen te treuren.
Maar ’t en duurde gene prul
Of gij riept: D’as flauwe kul
Ik blijf aan ’t hoofd van d’horlogen
Maar zal van een graad verhoogen
En zoo door dien slimmen truk,
Klimt gij hooger in ‘ geluk.

Mogen wij ootmoedig vragen
Dat wij niet meer zouden klagen
Gij hebt ons nu zelf bericht
Gij gelast zijt met ’t toezicht,
Van d’horlogen onzer stede.
Stel nu iedereen te vrede
Zoo wordt gij, door groot en klein,
Bedankt Berten Dispersyn (52).

Het bekvechten en treiteren (“titsen”, op z’n Oostends), gevit op iets waar men in die tijd omwille van een vrij primitieve techniek weinig vat op had, ging nog anderhalve maand door. Elleboudt was gekend om zijn humeurigheid (’t is nog mooi gezegd) en maakte er soms misbruik van dat hij een “gazet”, en welk één, tot “z’n dispositie” had. “*Onze openbare horlogiën*: (...) Geen één dag in de week kan er op onze openbare horlogiën gerekend worden. In afwachting dat [de stadshorlogiemaker] ons nog een brief zendt, vragen wij ons af of hij den Burgemeester en de Oostendenaars voort zal voor den aap houden” (53).

Toch een lichtpuntje van openbaar nut, op een ander gebied weliswaar, in de narigheid maar we willen het onze lezers niet onthouden, al is het hier minder op zijn plaats: het aanbrengen van “openbare stadsplannen” (begin augustus 1932). “Een goed idee: Oostende komt, naar het

model van Brussel, stadsplannen te installeren, op plaatsen waar de drukte het levendigst is. Plannen die, met behulp van een naald en de alfabetische lijst van de straten, toelaten om seffens de plaats te vinden waar men wil naar toe gaan. Het is een goede verbetering, [ook voor] de *vreemdelingen* (les étrangers) die het niet meer moeilijk zullen hebben om de Post of de straat van hun appartement terug te vinden" (54).

D. – Een vierde net (in een serie van vijf): midden juli 1934

De Gemeenteraad, in zitting van 6 juli 1934, machtigde het Schepencollege om zogeheten *verlichte reclamezuilen* te laten plaatsen door de Heer Marcel Vanhabost (uit Komen, maar gehuisvest in de Peter Benoitstraat 43, in Oostende). We raadpleegden uittreksels uit de overeenkomst die tussen haakjes twee jaren aansleepte (sedert 5 augustus 1932) omwille van wisselvalligheden in de onderhandelingen ... Het ging om een "overeenkomst" *'betreffende de vergunning van het plaatsen et het uitbaten van verlichtbare reclame-zuilen, elk voorzien van vier verlichte uurwerken, en van het inrichten van een bloemenuurwerk'*. Meer bepaald: op de openbare weg, grondgebied Stad Oostende: telkens vier uurwerken met ronde wijzerplaten op tien verlichtbare reclame-zuilen (drie 'groot model' en zeven 'klein model'). Ja, wàar precies neergezet in st

GROOT MODEL (3):

1. Kruising Van Iseghemlaan en Langestraat, aan het Kursaal;
2. Voetpad Kapellebrug, zuidkant;
3. Plein "Petit Paris" immer druk kruispunt Torhoutsesteenweg en Alfons Pieterslaan/Nieuwpoortsesteenweg

KLEIN MODEL (7)

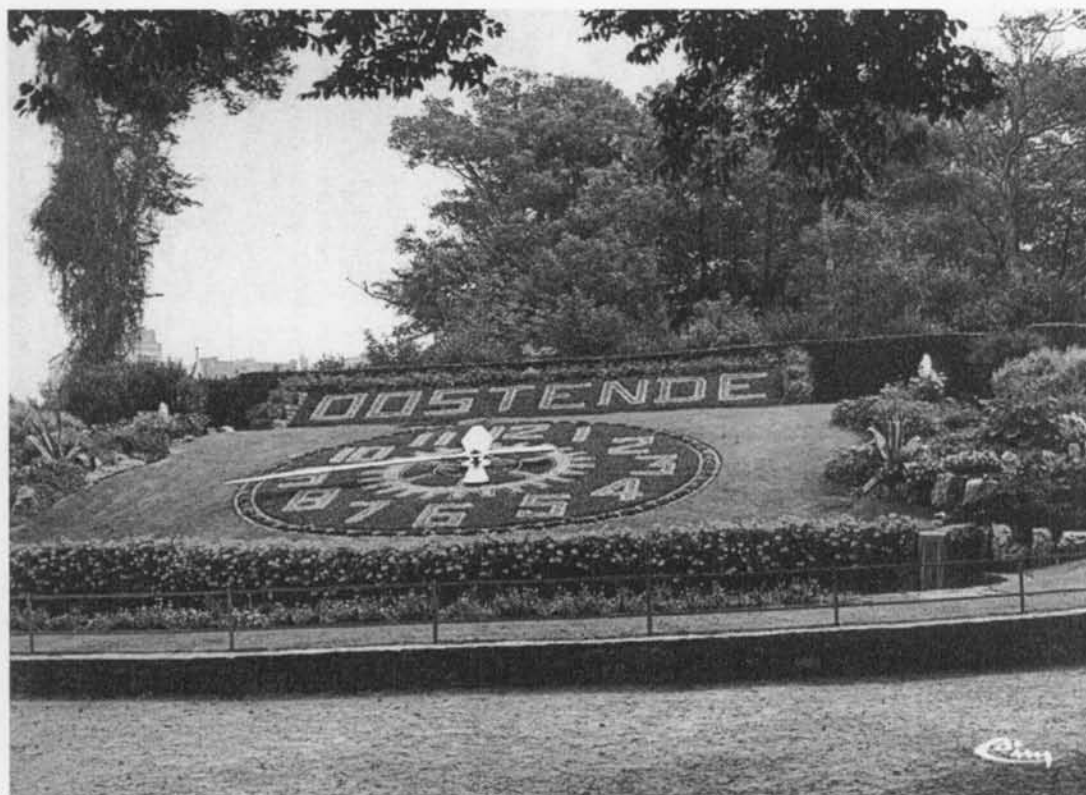
4. Zeedijk, ter hoogte van de Langestraat;
5. Zeedijk, aan het Bad(en)paleis (hoek Generaal Jungbluthlaan);€
6. Zeedijk Mariakerke, "nevens het tramstation aan de dubbele helling Raversijdestraat";
7. Rond punt (sic) Albertus (Mariakerke);
8. Van Iseghemlaan, voetpad Koninklijke Schouwburg;
9. Marie-Joséplaats, voetpad zuidkant;€
10. Vindictivelaan, aan het Panorama.

Bovendien werd er, begin juni 1933, voor het eerst een *Bloemenuurwerk aangelegd*, op de heuvel van het Leopoldpark, in het verlengde van de Leopold II-laan. Deze glooiing, nabij het Postgebouw en in het begin van de Karel Janssenslaan (een laan met 'standing' langs het Park in Oostende), was reeds jaren, wij spreken van na 1880, met een 'bloemenmotief' beplant (55).

In de wederzijdse verbintenis stond vermeld, dat Marcel Vanhabost het mechanisme van het 'bloemenuurwerk' ter beschikking stelde van de Stad. Als compensatie mocht Vanhabost gratis

verlichte reclamezuilen met een uurwerk in de stad plaatsen. Alle inkomsten waren voor de firma Vanhabost. De Stad zag af van alle heffingen en taksen op deze zuilen; alles zal eigendom worden van de Stad na het verstrijken van het contract, d.i. 1 april 1947. De mechaniek van het bloemenuurwerk, dat door een elektrische motor van 220 V en 3/10 PK aangedreven werd, bevond zich onder de grond. De wijzers, belegd met bladgoud, hebben een

lengte van vier en drie meter, en wegen respectievelijk 90 en 70 kilogram. Ook werd op 23 juni 1933 een bronzen klokje achter het haagje geplaatst (56). Het bloemenuurwerk, bij de Oostendenaars gekend en betiteld als *de blomhorloge* (55a), bleef continu en waarlijk een parel hebben aan de kroon van de “Koningin der Badsteden” dat een stuk van haar identiteit uitmaakt., bekend tot ver in het buitenland en erom gegerd. Het kreeg, vanaf het begin (1933)

tot op heden, elk jaar een andere versiering, wat de datering van foto's aanzienlijk vergemakkelijkt; immers, elk jaar is er iets nieuws qua motief. Na evaluatie werd het uurwerk in de zomer van 1938 heraangelegd. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden zowel de reclamezuilen als het bloemenuurwerk vernield. Na de oorlog besloot men de reclamezuilen niet meer terug te plaatsen. Het Bloemenuurwerk zelf werd hersteld met het fonds *oorlogsschade* (57), tot tevredenheid van de Oostendenaars en het weer op gang komende toerisme, en kreeg in 1963, na het “doortrekken” van de zogeheten “autostrade” doorheen het Park, een meer geschikt en veiliger emplacement te midden van het groen. Vandalen brachten midden mei 1972 voorbijgaande schade aan: “(...) hoe één van de wijzers van het “Bloemenuurwerk” – één van Oostendes toeristische pronkstukken – volledig in de hoogte werd geplooid (...) Twee minderjarige kerels, 17 en 18 jaar oud, beide uit de Gerststraat (...), werden aangehouden” (58).

Als “tussendoortje” een amusante anekdote over hoe men over de “openbare uurwerken” en hun functioneren dacht en sprak, zonder een oplossing aan te reiken, in de vooroorlogse Gemeenteraad van Oostende. Zitting ergens in het voorjaar van 1937. Discussie tussen de heer Burgemeester Edouard Moreaux en de de heren Henri Smissaert [mijn vader], Alfons Elleboudt en Feys, raadsleden:

UURWERKEN. MOTIE

- Dhr. Henri Smissaert: "Ik vraag het woord voor een "motie van orde" in verband met de uurwerken der Stad, die nimmer overeenstemmen met het officiële uur.
- Dhr. Burgemeester: "De persoon die met het regelen der uurwerken belast is, is ziek".
- Dhr. Smissaert: "In volle seizoen zou daar toch iemand moeten voor aangesteld worden".
- Dhr. Alfons Elleboudt: "Ik ben de mening toegedaan dat de daartoe aangewezen persoon tot den ouderdom van pensionering gekomen is".
- Dhr. Burgemeester: "Daar zijn twee personen mede belast".
- Dhr. Alfons Elleboudt: "Ja, ondermeer een pompier die de horloges gaat opwinden!".
- Dhr. Burgemeester: "De persoon, aangesteld voor het bloemenhorloge, is ziek(.) De andere gaat wat moeilijk, het is misschien om die reden dat de uurwerken wat vertraging hebben (gelach). .
- Dhr. Smissaert: "Het is toch onaangenaam voor de personen die trein of tram missen; al de uurwerken draaien verkeerd, deze van post, station, enz."
- Dhr. Feys: "Alleen deze van *Ostende-Plage* gaat juist.
- Dhr. Burgemeester: "Maar deze functioneert slechts gedurende het zomerseizoen" (61).

En daar bleef het, eens te meer, weer bij. Het was zoals reeds menigmaal gezegd in hoofdzaak de techniek-van-toen die haperde en hinder bleef veroorzaken . Tot in de mobilisatie-tijd toe. *Woensdag 13 september 1939*: "Op te merken valt de slordigheid waarmede onze publieke uurwerken op dit ogenblik draaien. Velen zijn stilgevallen of geven den (sic) tijd te laat aan (...)" (62). Vreemd (of toch niet?), dat aan het toen nieuwe, nu nog immer mooi te noemen Gerechtsgebouw (62a), gelegen aan het *Canadaplein* en in 1938-1939 gebouwd, geen wandhorloge voorzien was. Wellicht was het te dicht bij het toenmalige station Oostende-stad?

E. Even site-bepalend, even bekend: de "Horloge aan/van de Zeedijk" (t.h.v. de Kemmelbergstraat)

In de plannen voor de nieuw te bouwen badinstallaties bevond zich op de dijk: "...een verticaal teken: een torenvormige constructie in het midden, voorzien van een ingebouwd uurwerk, terzelfder tijd functionerend als luchtkoker" (p. 8). "Een toren met een horloge, omringd van bloemen, die dienen moet voor de luchtversanding in het ondergedeelte van den dijk, zal de eenige constructie zijn van de nieuwe [bad]inrichting op den dijk" (De Zeewacht, januari 1935, geciteerd op p.11). De officiële inhuldiging volgde op 7 juli 1935 en de moderne installaties vonden weldra bijna algemene bijval. "Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de badinstallaties gedeeltelijk vernield door brand en door bommen. Later werd er geplunderd. Nog later werd heel het complex ingepast in de *Atlantikwall* (...) Van de originele bouw bleven maar enkele muren meer over" (p.16). "Op 16 februari 1946 vond de eerste steenlegging voor heropbouw plaats en op 6 juli 1946 werden de vernieuwde badinstellingen plechtig ingehuldigd" (p. 17). En, wat ons hier bijzonder interesseert, deze passus: "op de zeedijk (...) wordt het geheel bekroond met de verluchtingstoren die ook als uurwerkstoren veel diensten bewijst" (p. 18) (59). Een geliefd, moeilijk te veronachtzamen stukje 'Oostende', bondig maar raak betiteld en alom bekend als *d'horloge. Mei 1946*: "(...) Gevraagd wordt (,) dat het uurwerk op den dijk dat men thans aan het herstellen is, vier *aanzichten* (sic) zou hebben, zodat het uur ook van langs de kant van stad zou kunnen gezien worden. *Oostende-Plage* zal daar wel voor zorgen (...)" (60). Ja, "d'horloge op de zèedik" (zoals ze bij de Oostendenaars bekend is) deed en doet dienst als een "*point de repère*" bij uitstek en is even bekend als lokale plaatsnaam als de "Boulevard du Midi", de "Koers", de "Kursaal", 't Hoofd en nog enkele meer. Sedert de heraanleg met onderaan garages, 1997, werd op dezelfde plaats als voorheen een nieuwe, modern aandoende maar bevallige uurwerkstoren aangebracht: beige van kleur, rond van vorm, met "rare", uitspringende wijzers. Er staan geen gegevens vermeld over wie tekende voor het concept en welke firma het bouwsel met mechaniek neerzette. Het was even wennen, dat wel, maar iedereen vond het maar vanzelfsprekend dat op deze site een openbaar uurwerk kwam; er zou anders iets schorten (volgens de publieke opinie) aan voornoemd onderdeel van de meerjarige, grootscheepse vernieuwbouw en verfraaiing (sedert 1995), toen pas voorgoed en flink aangepakt, van de "Stad aan zee", een nieuw epitheton dat vlug ingang vond bij de mensen. Op 2 september 1997 was aan de afbraakwerken van wat eertijd "Oostende-Plage" (later "Bad en Strand" genoemd) vormde, begonnen. De grondig vernieuwde zeedijk met onderaan tientallen garages (later bleek pas: moeilijk verkoopbare !), werd op 4 juli 1998 officieel ingehuldigd en viel als promenade zoals vroeger in de smaak bij jong en oud. Best zo.

5. De oorlog en nadien

A. – 10 mei 1940: De Duitsers: "ze zien doa were, die fortzakken, die ambteanterikken"...

De onheilsnacht van 27 op 28 mei 1940: Duitse brandbommen vernielden het hart van Oostende. Ook het Stadhuis op het Wapenplein ging in de vlammen op. In ons tijdschrift "De Plate" van 1982 (p. 143) schreef een ooggetuige o.m. het volgende neer: "De klok [d.i. het uurwerk] bleef op 1 uur staan, wat bewees dat dit het uur was dat hij getroffen was" (63).

In haar geschiedenis van het stedelijk lager onderwijs te Oostende, bijeengezameld door Huguette Vanden Weghe, komen twee korte passages voor over horloges: "De heer Nolf-Seys krijgt de opdracht om de verschillende uurwerken die door de bombardementen vernietigd zijn, te herstellen of te vervangen" en, begin van de jaren '50: "De leerling die vanaf nu het best presteert in de Lagere School, kan aanspraak maken op een gouden uurwerk. Mevrouw S. De Roo, onderwijzeres, heeft een legaat gemaakt aan de Stad Oostende; hiervan kan dit geschenk bekostigd worden" (64).

Nog een andere variant was “*De sprekende klok van West-Vlaanderen*”(66): “Sedert enkele dagen heeft men de sprekende klok terug in werking gezet, en namelijk te Brugge, Oostende en de westelijke [sic] kant der kust. Ziehier de oproepnummers:

Net Brugge (Vlaams): 33.815

(Frans) : 33.915

Net Oostende (Vlaams): 72.302

(Frans) : 72.402

Net Zeebrugge, Blankenberge, Heist, Knokke: (Vlaams): 51.414

(Frans): 51.424

Wat het “*Net Oostende*” aangaat, het was vanaf haar indienststelling een groot succes:

(Frans): 5.090

(Vlaams): 3.097 (65).

B. – Vijfde en laatste “openbare uurwerkennet”

[Oktober 1949:] “OOSTENDE, STAD ZONDER UURWERKEN” :

“ ... Wij kennen – bij ons best weten – in gans de stad Oostende slechts een drietal uurwerken die de wandelaars en voorbijgangers kunnen inlichten nopens het juiste uur. Deze zijn gelegen aan het Kaaistation, het stadspark en de zeedijk. Er is ook één aan de stelplaats van de tram doch om bezuinigingsredenen moet het licht aldaar (,) na het binnenkomen van de laatste tram (,) uitgedoofd (worden) De Oostendse bevolking is dit nu reeds jaren zo gewoon en vindt daar wellicht geen graten in (.) Doch voor de vreemdelingen – en vooral dan in het volle seizoen – wekt het verbazing dat er in Oostende op de openbare pleinen en de voornaamste straten geen uurwerken te vinden zijn. In andere steden ziet men er bij de vleet en ze schenden geenszins het stadsbeeld. Het wordt hoog tijd, met het oog op het komende seizoen, aan het plaatsen van enkele horloges op de voornaamste verkeerscentra’s (sic) te denken. Alle stadsgenoten en bezoekers zullen dit toejuichen ...” (67). Vox humana, vox populi?

* * *

Einde mei 1950 werd, voor de vijfde en - wat men toen niet kon weten - laatste keer een *concessie* voor *openbare uurwerken* uitgeschreven. Het betrof tien verlichtbare uurwerk-reclamezuilen, met ingang van 1 juni 1950 om te eindigen op 31 mei 1959. Weer was het Marcel Vanhabost (+ 22 december 1968), ditmaal als zaakvoerder van de firma *Reclame Zuilen* (P.V.B.A.) te Kortrijk, die gegadigde was. Hij had al dezelfde reclames te Gent, Kortrijk, enz. staan. En herinner u, reeds vóór de Tweede Wereldoorlog was door zijn zorgen een uurwerk-reclamezuilennet geplaatst en, ik citeer Schepen Emile Vroome: "aan hem hebben we het Bloemenuurwerk in het park te danken. Dit werd op zijn kosten ingericht". De eerste concessie aan Marcel Vanhabost liep tot in 1947 maar werd onderbroken in 1940. "Gelet op de schade veroorzaakt aan de zuilen en aan het Bloemenuurwerk, dat in de overeenkomst bevat was, werd bij Besluit van 19 september 1946 een definitieve regeling getroffen". De nieuwe overeenkomst voorzag negen uurwerk-reclamezuilen op volgende punten:

- 1) Kapellebrug;
- 2) Albert I-promenade - Oude vuurtoren (ter hoogte van de Van Iseghemlaan);
- 3) Van Iseghemlaan (hoek Langestraat en Leopold II-laan);
- 4) Petit Paris- kruispunt;
- 5) Zeedijk Mariakerke (tegenover Albertushelling);
- 6) Hoek Northlaan en Nieuwpoortsteenweg;
- 7) Meiboom (hoek Frère Orbanstraat en Gistelsesteenweg);
- 8) Kongolaan (d.i. Dr. Ed. Moreauxlaan) (hoek Vismijnlaan);
- 9) Wapenplein - hoek Kapellestraat: diende verplaatst ingevolge de aanvang van de bouw van het Feestpaleis. Het College besliste dit uurwerk te laten opstellen nabij de *aubette* van de tram aan het Kaaistation. Wegens bezwaar van de Trammaatschappij werd naderhand de plaatsing Van Iseghemlaan-hoek Vlaanderenstraat verkozen (68).

In het "Gemeentebld", nr. 6 d.d. 2 juni 1950, werden de wederzijdse rechten en plichten van contractanten juridisch weergegeven (p. 296-298). Burgemeester Henri Serruys: "Gezien het tekort aan openbare uurwerken te Oostende, stellen uw Verenigde Commissies voor om de overeenkomst met de P.V.B.A. "*Reclame Zuilen*" goed te keuren en het Schepencollege machtiging te verlenen om de akte te tekenen" (69). Een weergave van de "receptie" bij de bevolking (november 1950), de "gebruikers" van de toestellen: "Op talrijke, belangrijke verkeerspunten staan thans uurwerken geplaatst. Dit is (,) op zichzelf genomen(,) zeer gemakkelijk voor het publiek, op voorwaarde dat deze horloges de *juiste tijd* aangeven. Dit is, in veel gevallen, ver van zo. Zou hieraan, in het belang van Jan Publiek, niet kunnen verholpen worden? Dan zouden die uurwerken tenminste de aandacht waard zijn" (70).

Deze concessie die onvergeld (sic) verleend werd, liep over een tijdperk van negen jaren, met aanvang op 1 juli [en niet juni] en zou beëindigd worden op 30 juni 1959. Schepen Jan Piers op 14 juni 1957: "Door de betrokken firma werd gevraagd om een einde te stellen aan de betrokken (sic) overeenkomst, daar ze zich door andere werkzaamheden in de onmogelijkheid bevindt op de zaak regelmatig toezicht te houden. Het Schepencollege (...) beslist vanaf 1 mei 1957 om een einde te stellen aan de bewuste concessie (...) De uurwerkzuilen zouden dus vanaf deze datum als stadseigendom worden beschouwd (...) en dienvolgens (sic) de stedelijke diensten te belasten met de uitvoering der verplichtingen die ten laste vielen van de concessionaris".

In de bespreking kwam, weer eens, dezelfde klacht naar voren:

-Dhr. Louis Vanhoorne: "Deze uurwerken, zullen ze voortaan het juiste uur aangeven [?]"

- Dhr. Burgemeester-Voorzitter Adolf Van Glabbeke: "Natuurlijk. Het is omdat we hierover te klagen hadden dat we het contract stopgezet hebben. De bezoekers denken dat het de Stad is die hierin gemengd is, alswanneer (sic) de fout ligt aan de maatschappij" (71).

En, vanuit de hoek van de 'gebruikers', gaven deze uurwerken voldoening, vonden ze genade en fiducia bij het publiek? Ho maar, bijlange niet! Enkele 'proevertjes'? Hopla., daar gaan we weer. April 1955: "*Steeds de uurwerkmiserie*: Over de uurwerken die in stad opgesteld staan, moeten we zeker niemand meer spreken. Als ge ergens op tijd wilt aankomen, doet ge in ieder geval best niet te rekenen op het uur van deze openbare uurwerken. Nu heeft een zeer gekende uurwerkfirma aan het Stadsbestuur gevraagd om ook publiciteitszuilen met uurwerken te mogen oprichten en dit werd door het Schepencollege geweigerd. Wat spijtig is. Want zonder dat we nu reclame gaan maken voor dit merk, is het toch een feit dat deze uurwerken heel zeker van een betere en vooral juistere soort gingen zijn. Immers, die firma wilde vooral publiciteit maken met haar eigen uurwerken, dus zou ze zonder twijfel ervoor zorgen dat de uurwerken die ze gebruikt voor haar publiciteit, van eerste kwaliteit waren! Het zou anders maar een slechte publiciteit zijn voor een uurwerkfirma, met openbare uurwerken die een uurtje voor- of achterlopen!" (72). Midden februari 1957: "*De uurwerken*: Deze worden hoe langer, hoe minder juist bevonden. Is het dan zo moeilijk om ervoor te zorgen dat deze uurwerken regelmatig werken en het juiste uur weergeven [?] 't Zou voor al wie een trein, een tram of een autobus moet hebben, van groot nut zijn" (73). Bij de seizoenswende lente-zomer, juni 1957: "*De openbare uurwerken*: Sinds verschillende jaren zijn te Oostende openbare uurwerken op zuilen geplaatst die echter nooit het juiste uur aangaven. De firma die deze zuilen plaatste, heeft nu gevraagd aan de Stad opdat ze de uurwerken zou overnemen. Dit werd goedgekeurd en deze uurwerken zullen nu stadseigendom zijn. Hopelijk zal de Stad er nu zorg voor dragen dat deze uurwerken eens (sic) het juiste uur aangeven" (74).

* * * *

Nog enkele "ditjes en datjes", faits divers als het ware, over allerhande horloges, kriskras opgemerkt in stad in de naoorlogse decennia. Bij ordemotie, in de Gemeenteraad van 26 oktober 1962: "*Het uurwerk op de Zeedijk niet meer verlicht*:- Dhr. Dehaene: Sinds enige tijd is het uurwerk op de Zeedijk ter hoogte van de Kemmelbergstraat niet meer verlicht.- Dhr. Piers, Burgemeester: Wij zullen bij de maatschappij "*Bad en Strand*" aandringen om het uurwerk weer te verlichten. - Dhr. Friederichs: Men zou beter aan een private firma vragen om er een mooi uurwerk te plaatsen" (75). We gaan even terug tot einde 1954, toen de bouwplannen voor de nieuwe *Vak- en Hoteliersschool* (sic), Brandariskaai, vrijgegeven werden voor de pers en het publiek: "De bouwstijl is heel eenvoudig en modern gehouden, terwijl het torentje een prettig uitzicht geeft aan het geheel" (76). [Op de ontwerpschets, zijde Brandariskaai-Leopold III-laan, prijkt op de toren, als men goed toekijkt, een uurwerk dat er, bij mijn weten, nooit geplaatst werd. Of was het een fantasietje, een 'krulletje', niet gemeend, van de tekenaar? Ik denk van wel. Bovendien, in de nabijheid was er reeds de horloge bovenop de ingang van wat men lange tijd het "*Kaaistation*" noemde]. Midden januari 1956: "*Plaatsen van uurwerk*: Op het terras van het hotel Wellington [dichtbij *Petit Nice*] zal een uurwerk geplaatst worden. En zelfs daarvoor moet men toelating vragen aan het Stadsbestuur. Van uurwerken gesproken, wanneer zullen de openbare uurwerken in onze stad eens juist lopen? Dat wordt een formidabele gebeurtenis en klucht!" (77).

Midden februari 1957: "*In "Het Witte Paard"*: [hoe laat is het?]. Ter gelegenheid van feesten of exposities stellen we vast (,) dat men in [de 'volkschouwburg'] "*In het Witte Paard*" [hoek Van Iseghemlaan-Hertstraat] die een prachtige amusementszaak is, nochtans niet kan te weten komen, hoe laat het is. De initiatiefvolle en dynamische [heer] Staf [Smets] zou daarvoor wel eens mogen voor zorgen" (78). Oktober 1971, gevonden in de 'puntige' rubriek "*Contrabas*":

“Sabotage in het Oostendse Stadhuis? Sabotage? In alle geval zijn de wijzers van het uurwerk in de Raadszaal verdwenen. Nu weet niemand er nog – officieel althans – van uur noch van tijd. Dat was blijkbaar het excuus van enkele gemeenteraadsleden die de zitting vroeg verlieten(.) Maar de volgende dag murmelden: “Ik dacht dat het al over ‘de twaalven’ was! ...”. Geen nood. Hun zitpenning blijft dezelfde” (79).

* * * *

C. – Een ware (r)evolutie in de tijdsaanduiding: dààr zijn de kwartshorloges!

Vanaf ongeveer de zestiger jaren kwam er geen openbaar horlogenet meer voor in Oostende. Het viel te begrijpen, na al die voorheen opgelopen slechte ervaringen. Uitzonderingen waren en bleven enkele reeds bestaande toestellen die de tijd aanwezen op officiële gebouwen (als het Feest- en Cultuurpaleis, het Stadhuis, het Station [gewezen Oostende-Kaai], het nieuwe Postgebouw [dat “eigen-aardige”, bovendien verlichte wijzers had ...]) en torens van kerken (O.L. Vrouw Hazegras, de “Peperbusse”). In de loop van de zeventiger jaren gebeurde er iets onverwacht en revolutionairs (althans voor leken, niet voor vakmensen): **de kwartshorloges** (zeer precies én erg goedkoop) veroverden in geen tijd de uurwerkenmarkt en wonnen het vertrouwen van alle gebruikers. Met als gevolg: vrijwel iedereen beschikte weldra, zonder noemenswaardige kosten, over één of meerdere horloges en kon voortaan staat maken op een foutloze tijdsaanduiding. Weg waren alle klachten, - althans over dit zo gevoelig liggend, eenieder aanbelangend onderwerp!

Even een technische uitleg, fel vereenvoudigd maar niet overbodig. Of toch? Wat zijn, op de keper beschouwd, die *kwartshorloges*? Het zijn elektronische uurwerken die gebruik maken van een ‘kwartskristal’ als hart van de tijdmeting. Met kwartskristallen kan een zeer stabiele trilling opgewekt worden. Dit trillingsgetal, ook wel ‘frequentie’ genoemd, is vooraf bekend. Door het aantal trillingen te tellen, weet men wanneer een bepaalde tijd verstreken is. Een mechanisch binnenwerk beweegt vervolgens de (aan)wijzers. De eerste modellen werden gemaakt in 1962; het eerste kwartshorloge in productie was van ‘Seiko’ in 1969. In de jaren zeventig kwamen de eerste digitale horloges op de markt; deze toonden de tijd met cijfers i.p.v. met wijzers. Kwartsuurwerken zijn er zowel in analoge (met wijzers) als in digitale uitvoering (met cijfers); ook met beide mogelijkheden. Horloges met kwartsmechanisme kunnen zeer goedkoop worden gemaakt en ook goedkope exemplaren kunnen een zeer grote nauwkeurigheid hebben (in de orde van een seconde afwijking per dag) (80). Anno 2005 daalde de verkoop van polshorloges wereldwijd met 10 procent. Vooral te wijten aan de jongeren. Een gadget dat alleen maar de tijd kan aangeven, hoeven ze niet meer rond hun pols maar als een leuk accessoire waarmee mensen zich kunnen onderscheiden. Een jongere (22 jaar): “Als ik wil weten hoe laat het is, gebruik ik gewoon mijn GSM. Of ik vraag het wel aan iemand op straat. (...) Toch denk ik niet dat het ding (sic) met uitsterven bedreigd is. Het wordt gewoon niet langer beschouwd als een gebruiksvoorwerp, maar als een leuk accessoire waarmee mensen zich kunnen onderscheiden” ... (81). De voortschrijdende technische mogelijkheden deden een “moderne gadget voor de wakkere consument!” als bijvoorbeeld een veelzijdige “*projectiewekkerradio*” uitvinden: voortaan leest u de tijd gewoon af op het plafond of de muur, en wakker wordt men op het ritme van uw “favoriete radioprogramma”. Wist u dat er – niet eens zo duur, hoor! – een “stijlvolle digitale **wereldklok**” bestaat voor particulieren? Ter verduidelijking van dit ‘weetje’ citeer ik uit de reclametekst: “Deze multifunctionele, digitale ‘wereldklok’ is een staaltje van spitstechnologie. U hoeft hem niet eens in te stellen, want hij wordt gestuurd via satelliet. Hij toont u overal ter wereld de juiste tijd en datum. Tot op de seconde precies. Daarbij houdt hij automatisch rekening met tijdzones, zomer- en wintertijd en zelfs de schrikkelmaanden. Handig, niet? (...) De grote, digitale display is altijd duidelijk afleesbaar. Zelfs in het donker. Druk op het plexiglas plaatje en de

display licht helderblauw op". Dat wat het privé-gebruik aangaat. Ja, de technologie staat niet stil en spreekt veel meer tot de verbeelding dan die van een plomp, onprecies uurwerk uit de "Pruimentijd"... À propos, wie herinnert zich nog grootvaders of, dat kan misschien, overgrootvaders fraaie zakhorloge, gedragen in zijn "gilet" met ketting uit duurzame schakels, die de typische sfeer van de jaren 1900 opriep en van hem een "heer" maakte?

* * * *

Van een aantal horloges beschik ik over weinig gegevens. Neem bv. het uurwerk op de toren van het "London-Istanbulstation" van kort vóór WO 2. Hier ook klachten: "(...) en mogen we er ons op betrouwen, dat we de juiste tijd vernemen op voorwaarde dat we bij de daar aangegeven tijd ... 10 minuten bijvoegen. Dit duurt nu al maanden (...)" (81a). En het uurwerk op het Feest- en Cultuurpaleis? In een verslag van de "*Verenigde Commissies*" aan de Gemeenteraad, september 1957, werd een voorstel gedaan voor het leveren en plaatsen van een beiaard in de grote toren en een uurwerk in de uurwerktoren. Goedgekeurd in de Gemeenteraadszitting van 4 oktober 1957 voor een vermoedelijk bedrag van 1.775.000 fr. (...). In 1966 begon het automatisch spel (de "*rammel*") van de beiaard om 8 uur en eindigde om 22 uur, terwijl de uurklok de uren en halfuren bleef slaan. Op aanvraag van de omwonende middenstanders werden de slagen tussen 22 uur 's avonds en 8 uur 's morgens afgeschaft. Voor meer details verwijs ik naar de studie van Simon Ippel over de diverse Oostendse beiaarden (82). Ook na de recente face-lift, de herbestemming en ingrijpende herinrichting van voornoemd gebouw op het Wapenplein, circa 2004-2006 of 2007, bleven zowel de grote toren met de beiaard als de kleinere met de imposant uitzierende horloge gehandhaafd. De gepoetste, opnieuw vergulde wijzers van het uurwerk blinken weer in de zonnestralen. Hip hip hoera!

Het horloge, aangebracht op de zijwand (kant Vindictivelaan), van het zgn. *Nieuwe Stadhuis* tikt nog altijd naarstig verder sedert begin de jaren zestig. Zonder noemenswaardige averij of klachten, voor zover ik daar weet van heb. "Het bronzen uurwerk aan de linkerkant van de gevel brengt evenwicht in de compositie", concludeerde I. Dumon in haar scriptie over de constructie van dit Stadhuis 'an de bassing' (82a). Persoonlijk ben ik van oordeel, dat de werking van dit publieke uurwerk zinvol blijft en haar nut heeft. Een hoge, wuivende populierboom benadrukt ongewild maar op een gelukkige wijze haar bestaan en een gepaste lichtbron gericht op deze horloge verhoogt nog het cachet qua design en "doet kijken". Rest

nog de horloge van het tweede zeestation *Oostende-Kaai* (bouwjaren 1907-1913): “centraal bovenop de gevel een klok (uurwerk), ingewerkt in de natuurstenen afboording van de gevel (...)” (82b). Begin de jaren vijftig werd overgeschakeld op elektrische aandrijving. De “avonturen” van, met en rond deze horloge zijn me niet bekend; een “gat in de markt” als je wil voor de liefhebbers ... De twee uurwerken – één kant Witte Nonnenstraat en één kant Hendrik Serruyslaan, allebei thans buiten gebruik - van het “Postgebouw van architect Eysselinck” kwamen “eigen”-“aardig” over. Elk met een cadran met binnenin twee cirkels van ongelijke grootte, vertrekkend uit hetzelfde middelpunt, en *zonder cijferaanduiding*, bevatte zoals elke horloge twee wijzers die, merkwaardig én heel eigen, *boven elkaar evolueerden* en elektrisch verlicht waren (ook overdag). Heel bevreemdend, zeker vijfenvijftig jaar geleden, en één van de kenmerken van een gebouw dat weer volop van zich doet spreken, anno 2008 . Meer daarover geraak ik niet kwijt ...

TOT BESLUIT:

* Hoeveel speeksel, welk grollend gemor en schier eindeloos gesakker (nutteloos, wij weten het, maar het lucht het gemoed op en tempert knisperende gevoelens van spanningen en machteloosheid, wij allen ondervinden ze wel eens) is in de loop der jaren verspild aan de onjuiste uuraanduiding op de openbare horloges?? Men zocht een verklaring bij temperatuurschommelingen (och kom ...) of de invloed van de wind op grote hoogte in een toren (maar beneden was het dan óók prijs ...). De gammele mechaniek gaf geen voldoening, dát was het. De moderne techniek heeft ten slotte een hardnekkig “oud zeer” uit de wereld geholpen. Wat was en nu is op dat gebied moet verzoend, kan verholpen worden. Ik vond een fait-divers daaromtrent in de weekendkrant “*De Zondag*” d.d. 21 januari 2007, p. 7. Lees maar. “DE PANNE WEET HOE LAAT HET IS. – Op de voorgevel van het stationsgebouw van De Panne prijkt opnieuw een klok. Die haalde de NMBS in de jaren zeventig weg. Enkel een kale, houten plaat bleef achter en die moest dringend vervangen worden. De treinreizigers weten voortaan weer hoe laat het is en voor de NMBS is het een extra stimulans om op tijd te zijn. NMBS-woordvoerder verklaart. “We willen ons historisch patrimonium zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke staat herstellen. De installatie van het uurwerk kostte 3.000 euro. Het horloge is een kopie van dat in 1970 (,) maar zit in een modernere verpakking met LED-verlichting. Door een telegestuurd signaal zal de klok steeds de juiste tijd aangeven” (door mij gecursiveerd citaat).

* Openbare, modern te noemen uurwerken bestaan heden ten dage nog weinig. Dat van het Postgebouw van architect Eysselinck was origineel en haar tijd van na W.O. 2 ver vooruit (achter glas, 's avonds verlicht en met fel ongelijke wijzers op een blanco plaat) maar was soms ook defect. Digitale klokken treffen wij , momenteel en spaarzaam verspreid aan bij enkele apothekers, op het kantoor van reclameweekblad *Tips* (Alfons Pieterslaan), ter hoogte van het Zwembad en het grootwarenhuis *Delhaize* (Hazegras) of op de Nieuwpoortse Steenweg bij de H. Hartlaan. En er zijn er nog, gewis. Denken we bijvoorbeeld aan de minder voor de hand liggende *parkeermeters* die ieder toch een kwartshorloge bevatten en op manshoogte vrij consulteerbaar zijn ...

* Uit het weekblad “*De Streekkrant-Oostende*” d.d. 6 februari 2003: “Het Stadsbestuur van Oostende zegt de vergunning voor het plaatsen van uurwerken in het straatbeeld op. “De uurwerken geven niet de juiste tijd aan”, aldus schepen Willy Labens. Oostende gaat op zoek naar een andere leverancier van uurwerken. Ze had de eigenaar al verschillende keren gevraagd de tijd juist te zetten, maar dat gebeurde onvoldoende”. Het feit was me onbekend (83).

APPENDIX: Koning Leopold II en de juiste tijdsaanduiding

* [Laatste kwart 19de eeuw]. – *De vriendelijkheid van de Koning* [Leopold II]: **hoe laat is het nu, Sire?** “ (...) De hartelijkheid en de minzaamheid van de Vorst zijn fel opgevallen tijdens zijn [incognito] aanwezigheid te midden van de [Antwerpse] havenarbeiders [tijdens een oponthoud van zijn jacht *Alberta*]. Naar aanleiding hiervan diept de Antwerpse krant *Le Matin* volgende herinnering op: “Leopold II die men voor wat (sic) autocratisch houdt, is in tegendeel een charmante mens. Men weet dat de Koning te Oostende op de Dijk zeer dikwijls wandelt als een gewoon burger. Wij herinneren ons de tijd dat wij nog kleine jongen waren en onze vakanties in Oostende doorbrachten. Onder ons, snaken en kleine meiden, hadden wij een ‘complot gesmeed’ tegen de persoon van de Monarch. Men zou doen alsof men de Koning niet herkende en, elk op zijn/haar beurt zou hem gaan vragen hoe laat het was. *Het kinderlijk verstand heeft geen begrip van de Koninklijke Majesteit wanneer Ze op wandel is, [uitgedost] in licht kostuum en met een strooien hoed op!* (sic). Onmiddellijk brachten de meest stoutmoedigen van de bende hun plan ten uitvoer. De Vorst had snel door wat er gaande was, maar hij hield er niet van dat de samenzwering zou mislopen, en Hij gaf antwoord aan elke bengel die Hem kwam vragen hoe laat het is, “*siouplait, m’sieu?*” (84).

* 1904. – *Een echt gezegde van Leopold II* : De Koning – in gezelschap van Graaf Paul de Smet de Naeyer, regeringsleider en aan wiens arm Hij stapte, en van een ordonnansofficier – had een bezoek gebracht aan de werken aan de nieuwe haveninstallaties en aan de de Smet de Naeyerlaan, in aanbouw. Op de terugweg, rond 2 u 30’ [in de namiddag], kwamen zij aan vóór het station. Plots loste de Koning de arm van onze Eerste Minister ten einde zijn uurwerk te bekijken. Om vast te stellen dat, bij uitzondering, de horloge van het station het juiste uur aanwees. De Vorst merkte ironisch op: “Wat hebben wij nou? Dit uurwerk marcheert!”. En al lachend riposteerde de Premier: “Sire, ik ben echt verwonderd!”. Waar gebeurd ... (85).

* 1905. – *’s Konings horloge*. Wanneer Leopold II toekomt in een stad, zoals verleden donderdag [27 juni 1905] het geval was, dan volgt hij het vooraf uitgestippelde plan. Te voet of in zijn rijtuig, schijnbaar niet bekommerd om de tijd die voorbijgaat. Elk deel van het programma wordt door hem verricht op het gestelde uur. Is de tijd van afscheid nemen geslagen, dan gaat hij heen. Nooit stelt hij, wat bezorgd, iemand de vraag *hoe laat is het nu?* En heel wat mensen hebben zich al afgevraagd hoe hij het klaarspeelt om steeds stipt te zijn, terwijl hij nooit op de klok kijkt?! Welnu, Leopold doet het wel en voortdurend. Maar zonder dat men erop let. Kijkend naar een uurwerk dat gevestigd is aan een armband in leder die hij aan de linkerarm draagt. Terwijl hij met de hand zijn lange baard glad strijkt, werpt de Vorst een blik in zijn mouw, en ... hij is ingelicht! Ziedaar een detail dat, denken wij, nog niet gekend was ... (86).

NOTEN

Oorspronkelijk was deze studie, zonder pretenties (een detail van een detail van een detail uit het dagelijkse leven van eertijds) aangevat, enkel bestemd als lezing voor de O. H.G.K. “De Plate” en effectief uitgesproken op donderdagavond 17 december 2002 o.d. t. “*Uurwerken Stad Oostende*”. De tekst, op zich al de moeite waard (mede voor anderen), is nadien herhaaldelijk nagezien, en fel met anekdoten en oprispingen van tijdgenoten aangedikt (merci, *speurder* Yves D.), zonder evenwel de rode draad die er doorheen loopt, te schaden of te verlaten. Zo is het een volkskundig gekruid *document humain* geworden over een inderdaad vervelende toestand die, gelukkig maar, nu niet meer voorkomt. Intussen hebben de mensen al iets anders gevonden om op te foeteren ... Het thema “tijd” is enkele jaren geleden het onderwerp geweest van een “*Open Monumentendag*”- jaarthema, begin september, insgelijks te Oostende. Omer

Vilain schreef toen hierover interessewekkende beschouwingen die deel uitmaken van één van zijn wekelijkse cursiefjes in *de tijd van toen*, verschenen in "De Zeewacht".

Illustraties, bezorgd door dhr. Dries DEGRYSE.

- 1) *De tien moeilijkste vragen ter wereld*, in de «Morgen» (krant); 9-10 juli 2005, p. 13.
- 2) Commentaren t.g.v. mijn voornoemde spreekbeurt (1-12-02).
- 3) Jan Coopman: *Oud Oostende: enkele nieuwe bronnen*, in: *Ostendiana*: jaarboek; dl. 6 (1993), p. 11.
- 4) Simon Ippel: *Verhalen rond de Oostendse beiaarden* (1992), p. 32-35.
- 5) Idem: o.c., p. 52-53.
- 6) Simon Ippel, brief d.d. 25-01-2001.
- 7) Zie (6).
- 8) Simon Ippel: briefkaart d.d. 27-06-2001: de vindplaats herinnert hij zich niet meer.
- 9) Norbert Hostyn: *Raymond Kammerer*, een 19de eeuwse uwerkmaker te Oostende, in: *De Plate*; 1984, p. 113-114. Zie ook nog: *La Flandre Maritime* (krant); 12 september 1855.
- 10) *Over 90 jaar*, in: *De Zeewacht* (krant); nr. 6; 11 februari 1928, p. 1 (f).
- 11) R. Goddyn: *De koning te rijk: het fortuin van het Belgisch vorstenhuis* (Antwerpen, 2003), p. 155.
- 12) Gemeenteblad Stad Oostende (hierna: Gemeenteblad); nr. 4, 24 maart 1873, p. 41.
- 13) Gemeenteblad; nr. 8, 14 juni 1875, p. 61. Zie ook: 1876, p. 47.
- 14) Gemeenteblad; nr. 1, 1878, p. 5 en 12.
- 15) *Echo d'Ostende* (krant); 31 Januari 1866, p. 2.
- 16) Daniël Farasyn: *Historiek van de eerste gebouwen langs de Oostendse zeedijk : 1830-1878*.
- 17) Gemeenteblad; 1873, p. 89-90.
- 18) Gemeenteblad; 1873, p. 100.
- 18a) *Echo d'Ostende*; 7 en 25 juni 1874, telkens p. 2; 19 november 1893, p. 3.
- 18b) Idem; 19 juli 1874, p. 2.
- 19) Gemeenteblad; 1876, p. 51-52.
- 20) *Echo d'Ostende*; 20 mei 1877.
- 21) *Echo d'Ostende*; 23 mei 1875.
- 22) Gemeentebladen; 1879, p. 96; 1883, p. 102; 1885, p. 196.
- 23) Gemeenteblad; nr 7, 6 april 1886, p. 114-115.
- 24) Gemeenteblad; nr. 8, 4 mei 1886, p. 163.
- 25) Gemeenteblad; nr. 8, 19 april 1892, p. 69. In het "Dienstreglement voor het uurwerk" (1876, te Brugge) werd bepaald, dat het uurwerk van de Halletoren vijf minuten moest voorlopen op dat van het station... Al lang niet meer toegepast, en of, maar pas officieel afgeschaft op 28 juni 2005! (dagblad "Het Volk", 29 juni 2005, p.4).
- 26) Gemeenteblad; 1876, p. 51.
- 27) Gemeenteblad; 1894, p. 280, 309-310, 331; 1895, p. 35-36.
- 27a) *La Feuille d'Ostende* (krant) 20 juni 1895, p.2.
- 28) Vincent Dufloy: *De brand van de Sint-Petrus en – Pauluskerk*, in: *Open Monumentendag Oostende* 10 september 2000, p. 46-47.
- 29) Gemeenteblad; nr. 4, 25 januari 1898, p. 149-150.
- 30) Gemeenteblad; nr. 23, 20 december 1898, p. 863-866.
- 31) *La Saison d'Ostende* (krant); nr. 12, 8 juli 1900, p. 2.
- 32) Gemeenteblad; nr. 14, 11 september 1900, p. 515.
- 33) *Echo d'Ostende*; 15 november 1900.
- 34) Gemeenteblad; nr. 11, 29 juli 1902, p. 356.
- 35) Gemeenteblad; nr. 5, 14 april 1903, p. 189-190.

- 36) Echo d'Ostende; 19 april 1907.
- 37) Le Carillon (krant); nr. 155, 29 oktober 1908, p. 2.
- 38) Echo d'Ostende; 13 oktober 1910.
- 39) Gemeentebblad; 12 januari 1909, p. 14-15.
- 40) Le Carillon; nr. 94, 28 juli 1910, p. 2.
- 41) Idem; nr. 138, 27 september 1910, p. 2.
- 41a) Inventaris bouwkundig erfgoed : Oostende ; dl. 1b, p. 405.
- 42) Le Carillon; nr. 110, 19 augustus 1911, p. 1.
- 43) Bulletin van de Handelskamer van het arrondissement Oostende ; 1906, p. 88 en 174-175.
- 44) Le Carillon; nr. 70, 17 juni 1909, p. 2.
- 45) Le Carillon; nr. 91, 21 juli 1913, p. 2.
- 46) *De plagen van Oostende*: dringend verzoek vanwege de Oostendse Handelskamer (voorzitter: August Borgers), in: Le Carillon; nr. 93, 25-26 juli 1914, p. 1.
- 47) De Zeewacht; nr. 11, 15 maart 1930, p. 2.
- 48) Idem; nr. 12, 22 maart 1930, p. 2.
- 49) Idem; nr. 43, 25 oktober 1930, p. 2.
- 50) Idem; nr. 14, 4 april 1931, p. 1. Ook in het krantje "Oostende qui rit" d.d. 15 december 1929 (p. 3) was al duchtig de draak gestoken met de stationshorloge o.d.t. 'l'horloge à vent'
- 51) Idem; nr. 18, 2 mei 1931, p. 3.
- 52) Idem; nr. 19, 9 mei 1931, p. 1.
- 53) Idem; nr. 26, 27 juni 1931, p. 2.
- 54) Le Carillon; 6 augustus 1932, p. 2.
- 55) Omer Vilain: *Wapenschild met bloemen*, in: De Zeewacht; nr. 33, 16 augustus 2002, p. 12.
- 55a) Omer Vilain: *Plaatsaanduidingen te Oostende in de volksmond*, in: Ostendiana: jaarboek; dl. 1 (1972), p. 87-91.
- 56) Simon Ippel: *De klok van het bloemenuurwerk*, in: Open Monumentendag Oostende 10 september 2000, p. 34-39.
- 57) Alle gegevens stammen uit Bernard Dufloy: *Bloemenuurwerk*, in: Open Monumentendag Oostende 10 september 2000, p. 22-32.
- 58) Nieuwsblad van de Kust (krant); 19 mei 1972, p. 2.
- 59) Leen Coene: *De badinstallaties onder de Zeedijk*: (scriptie) (Oostende, 1997), p. 16-18.
- 60) Het Kustblad (krant); 26 mei 1946, p. 4.
- 61) Gemeentebblad; 1937, p. 357-358.
- 62) Het Visserijblad (krant); 16 september 1939.
- 62a) Over dit gebouw, zie Alain Delahaye: Het Gerechtshof te Oostende, in: Lange Nelle (tijdschrift); jg. 18, 2006, 1, p. 18-20; 2, p. 29-31.
- 63) Simon Ippel: Verhalen rond de Oostendse beiaarden (1992), p. 113.
- 64) Huguette Vanden Weghe: *150 jaar stedelijk lager onderwijs Oostende* (1987), resp. 19 en 22. Zie ook: De Kustbode; 10 oktober 1947, p. 3.
- 65) Het Kustblad; 1 februari 1948, p. 2.
- 66) Idem; 4 januari 1948, p. 2 (sic).
- 67) Het Visserijblad; 28 oktober 1949, p. 5.
- 68) Jaarverslag Stad Oostende: 1955 (1956), p. 250.
- 69) Gemeentebblad; nr. 6, 2 juni 1950, p. 295-298.
- 70) Het Visserijblad; 3 november 1950.
- 71) Gemeentebblad; nr. 11, 14 juni 1957, p. 603-604.
- 72) Nieuwsblad van de Kust; 28 april 1955, p. 2.
- 73) Idem; 14 februari 1957, p. 2.
- 74) Idem; 20 juni 1957, p. 2.
- 75) Idem; 1 november 1962, p. 1.

- 76) Idem; 16 december 1954, p. 1. Afbeelding van de schets door "Foto Michael" (H. Serruyslaan).
- 77) Idem; 19 januari 1956, p. 3.
- 78) Idem; 14 februari 1957, p. 2.
- 79) Idem; 1 oktober 1971, p. 12.
- 80) Online op: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Horloge#Kwartshorloges>
- 81) V. Debruyne: *De tijd van het polshorloge lijkt voorbij*, in: De Morgen; 21 januari 2006, p. 10.
- 81a) Het Visserijblad; 11 september 1953.
- 82) Zie uitvoeriger bij: Simon Ippel: *Verhalen rond de Oostendse beiaarden* (1992), p. 145, 157-158, 181-182 (elektrificatie en uurwerken).
- 82a) Isabelle Dumon: *Het stadhuis van Oostende: Victor Bourgeois: monument in de naoorlogse architectuur en stedenbouw: scriptie* (2000), dl. 1, p.67.
- 82b) Inventaris bouwkundig erfgoed: Oostende (O-Haven), dl. 1b, p. 529- 531.
- 83) *De juiste tijd*, in: De Streekkrant Oostende; 6 februari 2003 (dank je wel, Roger Timmermans).
- 84) La Saison d'Ostende; nr. 75, 1 oktober 1899, p. 2.
- 85) Le Carillon; 11 januari 1910.
- 86) La Saison d'Ostende; 30 juli 1905, p. 4.